

Hegy Ádám

**A MEZŐTÚRI REFORMÁTUS GIMNÁZIUM
KÖNYVTÁRA A XVIII. SZÁZADBAN**

SZEGED, 2002

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	2
BEVEZETÉS	3
A FORRÁSOK ISMERTETÉSE	3
AZ ISKOLA A XVIII. SZÁZADBAN	3
KORSZAKOLÁS ÉS A MÓDSZEREK MEGVÁLASZTÁSA	4
A FOLYAMATOS MŰKÖDÉS	5
A NAGYGIMNÁZIUM	6
1710-1734 között	7
Az 1734-1820 közötti évek és egy fontos forrás	8
PARTIKULÁRIS VISZONY, EGYHÁZI JELLEG	12
ÉPÜLET ÉS TANULÓI LÉTSZÁM	12
VÁROS, ISKOLA, EGYHÁZ	13
A KÖNYVTÁR A XVIII. SZÁZADBAN	14
TÖRTÉNELMI HÁTTÉR	14
LÉTEZETT-E A KÖNYVTÁR A XVIII. SZÁZADBAN?	15
NÉGY KÜLÖNBÖZŐ KÖNYVTÁR?	17
A KÖNYVTÁR ÁLLOMÁNYA	20
ERTSEI DÁNIEL JELENTŐSÉGE	24
A KÖNYVTÁR HASZNÁLÓI	26
ÖSSZEFOGLALÁS	26
MELLÉKLETEK	28
AZ 1765-ÖS KÖNYVJEGYZÉK FELOLDÁSA	29
A KÖNYVJEGYZÉKEKBEN SZEREPLŐ SZERZŐK MUTATÓJA.....	47
FELHASZNÁLT IRODALOM	49
RÖVIDÍTÉSEK:	49
FORRÁSOK:	49
FELDOLGOZÁSOK:	50

BEVEZETÉS

A magyarországi református partikulák XVIII. századi történetét, művelődésben betöltött szerepét igen sokszor vizsgálták már. Mégis jelenlegi ismereteink szerint nehéz lenne például azt megválaszolni, hogy a kálvinista partikulák könyvtárai milyen szellemi irányzatok meglétéről tanúskodtak és ezek hogyan hatottak a diákok, a tanárok, illetve az iskolák fejlődésére. Másként megközelítve feltehető úgy is a kérdés, hogy milyen összefüggés mutatható ki a könyvtárak állománya és a művelődési viszonyok között. Pedig a partikulák és könyvgyűjteményeik nagy száma országos viszonylatban szabályozta a kor szellemi áramlatainak terjedését.

Ezek megvizsgálására igen kiterjedt kutatómunkára van szükség. Ebben a dolgozatomban csak egy kisebb kollégium könyvtárának a helyi művelődési viszonyokra gyakorolt hatását vizsgálom meg, amely igen apró szelete a fentebb felvázolt problémakörnek.

A mezőtúri református gimnázium történetét már feltárták. Nem céлом ezen munkák újraírása, de több ponton kiegészítésre szorulnak. Ezek közül leginkább az iskolai könyvtárral kapcsolatos összefüggésekre koncentrálok, de mivel magának az oktatási intézménynek a XVIII. századi viszonyai is részben tisztázatlanok, így a következőkben az iskola és a könyvtár történetét rekonstruálok, és igyekszem következtetéseket levonni a helyi művelődésre gyakorolt hatásukkal kapcsolatban.

A források ismertetése

Az események, összefüggések megismeréséhez a legalapvetőbb források az iskola korabeli iratai.

Mindenek előtt a legfontosabb a "Protocollum Scholae Helveticae Confessionis addictorum Mező Túrinsis"¹, amely több különböző iratot tartalmaz a kollégium működésével kapcsolatban. Ezenkívül értékes adatokat lehet még találni a város Matriculájában², valamint az 1950-es években összeállított forrásgyűjteményben.³ A felsoroltakhoz társul még három általam fölfedezett dokumentum, melyek a könyvtár XVIII. századi történetének megismerését nagyban segítik. Ezek közül a legfontosabb a "Series Librorum Scholae Mező Turinae, 1765."⁴ A másik kettő az árvák pénztárára és könyveire vonatkozó számadások 1768-1806 közötti évekből⁵ és a "Libri Ecclesia Túrins in fragmentis reperti, et in usum reparati hic sunt" című töredék könyvjegyzék.⁶

AZ ISKOLA A XVIII. SZÁZADBAN

¹ A levéltári források megtalálásában nagy segítséget nyújtott Dr. Kocsis Attila mezőtúri református lelkész. PROTOCOLLUM

² PÜSPÖKI

³ Adatok a mezőtúri református egyház és iskolái múltjához. Összeáll. BODOKI FODOR Zoltán Mezőtúr, 1956. (kézirat) MZsVKM 280 B72

⁴ Series Librorum Scholae Mező Turinae. 1765. = PROTOCOLLUM 126-129.; Az interneten elérhető az eredeti forrás: HEGYI 2000.

⁵ Az árvák és szegények pénztárának költségvetése = PROTOCOLLUM 130-140.

⁶ Libri Eccl(esi)a Túrins in fragmentis reperti, et in usum reparati hic sunt = PÜSPÖKI 1.

Korszakolás és a módszerek megválasztása

Az időhatár megválasztásának leginkább helytörténeti okai vannak. Azért 1710-től kezdem tárgyalni az eseményeket, mert Mezőtúr lakosai 1710-ben települtek véglegesen vissza a városba⁷ és magától értetődően az iskola is ekkortól tudott kedvezőbb feltételek között működni, illetve primer források -jelenlegi ismereteim szerint- többnyire csak a XVIII. századból maradtak fenn az iskolára vonatkozóan.⁸ Vizsgált korszakunk végső határa 1809, mert Ertsei Dániel helyi református lelkész 1809-ben halt meg. Ertsei a haláláig bizonyíthatóan sokat tett a könyvtárért, míg 1809-et követő hosszú ideig nincs hiteles forrásunk a bibliotékáról. Tehát 1809 korszakhatárnak tekinthető.

A vizsgált 100 év alatt valószínűleg folyamatosan fennállt egy gimnáziumi könyvgyűjtemény, bár ezt több esetben tényleges adatokkal nem, hanem csak hipotézisek alapján tudom bizonyítani. Legelső problémaként tehát magának az iskolának a létezése merül fel.

Egészen bizonyos, hogy valamilyen iskola a XVIII. század folyamán végig működött Mezőtúron, de a középfokú szint megléte már bonyolultabb problémakör. Számunkra ez azért fontos, mert a könyvgyűjtemény meglétét, nagyságát az iskola típusa sokban befolyásolta.⁹

A XVIII. században három középszintű iskolatípust különböztetünk meg. Ezek közül a legkisebb az úgynevezett kisgimnázium, amelyben a legmagasabb szintet a latin grammatika tanítása jelentette. Következő a nagygimnázium, amelyben a latin grammatikán túl poétikát és retorikát is oktattak. Ebben a korban a legmagasabb középszintű iskola olyan intézmény volt, ahol akadémiai bölcséleti tagozat is létezett. Ezekben a grammatika, poétika, retorika után logikát, fizikát és etika-metafizikát tanítottak.¹⁰ Szükséges azt is megjegyezni, hogy a református középszintű iskolákat ebben a korban nem nagygimnáziumnak, vagy kisgimnáziumnak, hanem kollégiumoknak hívták, és ezekben nem különült el élesen az elemi oktatás a középfokútól és a felsőfokútól. A kollégiumok között is színvonaluktól függően megkülönböztetünk teljes kollégiumot, nem teljes kollégiumot és egyszerűbb szervezetű nem teljes kollégiumot.¹¹

⁷ 1692-99 között a török háborúk elől, 1705-1710 között a szerbek támadásai miatt menekültek el a város lakói: BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 26-27.

⁸ A legfontosabbak: a *Matricula*, amelyet 1714-től folyamatosan vezettek — PÜSPÖKI. Az egyházi jegyzőkönyv szintén fontos adatokkal szolgálhatna, de egyelőre nem felelhető — *Ekklesia Protocolluma* 1750-1832, MRELT. Jelentős még az iskola jegyzőkönyve: *PROTOCOLLUM*

⁹ Különböző adatokkal, forrásokkal kell bizonyítani egy-egy iskola középszintű jellegét. Mészáros István 1988-ban írt könyvében meghatározta, hogy melyek a meghatározó jegyei egy középszintű iskolának. A legfontosabb, hogy az oktatott tananyag, tankönyveknek a kisgimnázium, vagy a nagygimnázium törzsanyagával megegyezőnek kell lenniük. Természetesen ezeknek rendszerességéről, folyamatosságáról megbízható adatok kellenek. Lényeges az is, hogy az iskola működéséről rendszeres időközönként szóljanak források. Továbbá az iskola gimnáziumi szintjét bizonyítja az is, ha több felnőtt tanár oktatott egy időben az intézményben, bár a XVIII. században sok nagygimnáziumi szintű iskolában csak egy felnőtt oktató volt. Mészáros szerint a nem felnőtt korú segédtanítók megléte önmagukban még nem bizonyító erejűek. Mindenképpen lényeges viszont a tanulók létszámának ismerete, de az elemi szintre járó diákok nélkül. A latin grammatika tanítása is lényeges, bár a Donatus-féle latin grammatika tankönyv oktatása még nem jelenti a magasabb gimnáziumi szintet. Fontos még az is, hogy nem szűnik meg az iskola folyamatossága, ha rövid ideig szünetel az oktatás, esetleg ideológiai változás történik az iskolában, vagy az iskola területileg máshová költözött. Lásd: MÉSZÁROS 1988. 38-46.

¹⁰ MÉSZÁROS, 1988. 33.

¹¹ MÉSZÁROS 1995. 7., 10., 105-106. Lásd még a mellékletet.

A folyamatos működés

Tudjuk, hogy még az 1705-1710 közötti úgynevezett "futás"¹² idején is volt a városnak rektora Hetényi Sámuel személyében, aki a kisgimnáziumi szintnek megfelelő szinten oktatott.¹³ Az 1710-es visszatelepülés után 1712-ből van tudunk a rektor meglétéről, és utána kisebb megszakításokkal végig ismertek a század folyamán a rektorok nevei, vagyis ez egyértelműen bizonyítja egy iskola folyamatos fennállását Mezőtúron.¹⁴ Az iskola folyamatos működését támasztja alá az iskolai jegyzőkönyv megléte is a XVIII. századból, amelyben az intézmény törvényei fennmaradtak. A legelső törvények 1734-ből származnak, amelyek betartását 1745-49 között többször előírták, illetve 1771-ben és 1782-ben kiegészítették az alaptörvényt.¹⁵ A törvényeket minden évben aláírták a felsőbb, kollégiumi szintre beiratkozott diákok egészen 1820-ig.¹⁶ A források említik még a mezőtúri iskolát az 1735-ös és 1753-as felkelésekkel kapcsolatban is.¹⁷ Továbbá Lévai Bálint és Szabó Pál nemcsak a helyi református iskoláról írt művekben, hanem a mezőtúri református egyházzal készített korabeli feljegyzéseikben is közölnek adatokat az iskoláról.¹⁸ Ezenkívül megtalálhatóak a levéltári iratok között a református egyház XVIII. századi épületeinek adatai is, amelyek között iskolaépületről is maradtak fenn dokumentumok.¹⁹ Meg kell még említeni egy érdekes forrást is, amely szintén arról szól, hogy volt iskolája a városnak. Ezt Lapis Mihály mezőtúri jegyzőnek a református templomtorony gombjában elhelyezett verse igazolja, amelyet 1788-ban a torony magasztásának alkalmából írt. Ebben a versben a város azon tisztviselőit örökíti meg, akik 1788-ban Mezőtúron dolgoztak. A szövegből kiderül, hogy Bátor Mihály az iskola rektora, Pap József az elemi ismereteket tanító ember, a preceptor. Most csak a témánkat érintő részt idézem:

"Nevel most Fiakat az Ur félelmére
Bátor Mihály az Szülék örömére.
Plántál Pap József is gyenge csemetéket
Apolgat az Urnak apróbb gyermekecskéket."²⁰

1788-ban valóban Bátor Mihály volt a rektor és Pap József a preceptor, amely Lévai Bálint és Szabó Pál feljegyzéseiből egyértelműen megállapítható.²¹ Vagyis 1788-ban is működött iskola Mezőtúron.

¹² A "futás" alatt a szerbek 1705-1710-es támadásai előli menekülést értik a helytörténészek. BODOKI FODOR—BODOKI FODOR 1978. 26-27.

¹³ Az iskola történetét tárgyaló feldolgozások említik azt, hogy ekkor grammatika és szintaxis osztályok is voltak az iskolában, amelyet Mezőtúr város korabeli jegyzőkönyvére hivatkozva állítanak. Sajnos ez nem ellenőrizhető, mert jelenlegi ismereteink szerint a jegyzőkönyv a második világháborúban megsemmisült: MARCSA 1913. 8.; BODOKI FODOR—BODOKI FODOR 1978. 29.; FARAGÓ 1895. 16.

¹⁴ LÉVAI-SZABÓ 1956a. 47-55.; Nyomatásban közli a rektorok neveit: FARAGÓ 1895. 219-228.

¹⁵ PROTOCOLLUM 3-8., 14-25., 32-53.; Bede Lajos szerint 1800-ban is hoztak új törvényeket, de ennek nem találtam másutt nyomát. ÉRTESÍTŐ 1878. 5.; A törvények egy részét nyomtatásban közli: FARAGÓ, 1895. 20-31.; VÉKONY 1906.; Magyar fordításukat adja: FARAGÓ 1896. 22-48.

¹⁶ PROTOCOLLUM 26-32; 54-92., TÓTH 1941. 239.

¹⁷ BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 52-53.

¹⁸ LÉVAI-SZABÓ 1956b. 1-22.

¹⁹ 1726-1894 közötti korszakban fennállt egyházi épületek dokumentumai fennmaradtak a fondjegyzék szerint, de ezek egyelőre nem fellelhetőek. MRELT, C 7-216

²⁰ LAPIS 1956. 34-36.

²¹ LÉVAI-SZABÓ 1956. 57.; LÉVAI-SZABÓ 1956a. 50.

Ennyi forrás meggyőzően bizonyítja az iskola folyamatos fennállását a XVIII. században. Most már meg lehet vizsgálni azt, hogy milyen szintű oktatás folyt Mezőtúron.

A nagygymnázium

Az előbbieken már említettem, hogy 1705-1710 között a kisgymnáziumi tananyagot oktatta Hetényi Sámuel az iskolában. Tudjuk azt is, hogy a mezőtúri iskola a debreceni kollégium partikulája volt (erre a későbbiekben még visszatérek). A partikuláris jelleg meglete viszont még nem jelentette azt, hogy középfokú oktatás is zajlott az adott partikulában, mert sok ilyen iskola csak egy népiskolát jelentett.²² A mezőtúri református gymnáziummal kapcsolatos kutatások valamennyien azt állítják, hogy a városban középszintű oktatás folyt, de nem közlik egyértelműen, hogy ez a középfokú tanítás melyik típusa volt. Ráadásul eltérő időpontokra teszik a különböző fokozatok folyamatos működésének időszakát.

A Bodoki szerzőpáros szerint 1734-től volt ismét középfokú oktatás, mert a templommal együtt ekkor épült fel ismét a fiúiskola, illetve ekkor vették át némi módosítással a debreceni kollégium 1657-es törvényeit. Egyben Bodokiék szerint a mezőtúri iskola Debrecen legszínvonalasabb partikulája volt az 1740-es évektől a század végéig.²³ Ezzel szemben Soós Imre és Szabó László csak a XVIII. század végére datálják a mezőtúri középszintű oktatás létrejöttét, míg Marcsa Imre és Mészáros István szerint Mezőtúron 1714-től a XVIII. század folyamán végig az úgynevezett nagygymnáziumi oktatás folyt.²⁴ Tóth Dezső azt mondja, hogy már a lakosok visszatelepülésétől, azaz 1710-től olyan kollégiuma volt a településnek, amely a legmagasabb szinten oktató partikulák közé tartozott. Ehhez Tóth azért azt is hozzáteszi, hogy véglegesen csak 1734-ben szilárdult meg a nagygymnáziumi oktatás Túron.²⁵ Az iskola 1980-as évkönyvében olvasható iskolatörténet szerint pedig a XVI. századi alapítástól kezdve folyamatosan középszintű oktatás folyt itt, amelyre bizonyítékként az iskola tagozódását leíró följegyzést idéznek az egyházi levéltár egy anyagából. Ez a tagozódás grammatikai, poétikai, retorikai tagozatokat említ, vagyis a nagygymnázium meglétének legfőbb bizonyítékait.²⁶ Faragó Bálint szerint a XVIII. század folyamán az oktatás színvonala erősen függött az adott rektor személyétől, de a század közepétől a városban folyamatosan "magasabb szintű oktatás folyt egy átlagos gymnáziumnál."²⁷ Vadász István és Fekete Szabó Sándor szerint csak a XVIII. század közepétől játszott jelentős szerepet a mezőtúri református gymnázium a megye kulturális életében.²⁸ Soós Adorján ezzel szemben azt állítja, hogy az egész XVIII. század alatt a városban egy középfokú iskola működött.²⁹ Simon Béla csak annyit közöl az előzőekhez, hogy a XVIII. század végétől a református fiúiskola elemi- és középszintre vált szét.³⁰ Látható, mennyire nem egyértelmű, hogy milyen típusú iskola volt Mezőtúron.

²² MÉSZÁROS 1988.43.

²³ BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 52.

²⁴ MARCSA 1913. 8.; MÉSZÁROS 1988. 38., 219., 291., 355., 360-361.; SOÓS-SZABÓ 1980. 635.

²⁵ TÓTH, 1941. 239.

²⁶ TAM 1980. 41. Sajnos a könyv nem közli, hogy melyik évből származik ez a felosztás, és nekem még nem sikerült a levéltárban a nyomára bukkannom.

²⁷ FARAGÓ 1929. 11-12.

²⁸ VADÁSZ-FEKETE SZABÓ 1998. 73.

²⁹ SOÓS 1935. 267.

³⁰ SIMON 1999. 420.

Kutatásaim során több bizonyítékot találtam a nagygyimnáziumi szint meglétére Mezőtúron. Vegyük sorra ezeket.

1710-1734 között

1710 —a visszatelepülés éve— után 1714-ből maradt fenn a Matriculában az első ismert rektori fizetésre vonatkozó feljegyzés. Ebben tételenként fel van sorolva, hogy a rektor a különböző szintekre járó diákok közül mekkora összeget kap a tanítás fejében. Ezek között grammatikát, szintaxist, poétikát és logikát tanuló diákokat is jelölnek, vagyis a nagygyimnáziumi oktatás jellemző szintjeit.³¹ A Bodoki testvérpár ezt a rektori fizetést tévesen 1734-re teszi. Ők szóról szóra az 1714-es fizetést közlik munkájukban, de azt állítják róla, hogy azt a városi jegyzőkönyvben találták.³² Ennek ellentmond az, hogy ez a fizetési kimutatás az 1714-gyel kezdődő Matricula legelső lapján található. Igaz, nincs dátum a fizetés mellett, de az 1734-es dátum egyáltalán nem valószínű, mert a Matricula egyértelműen 1714-gyel kezdődik.³³ Mivel ez a jegyzék az első oldalon van, így nem valószínű, hogy húsz évvel későbbi bejegyzés lenne itt. Igaz, ezen az oldalon egyetlen dátum található, amely Bangó János egyházi gondnok 1721-es halálát jelöli ugyanazzal a kézírással, amellyel a fizetési jegyzéket írták. Ez az 1721-es bejegyzés a lap alján található, míg a fizetési kimutatás a lap tetején, tehát elképzelhető, hogy a lap az 1714-21 közötti évekre vonatkozó adatokat tartalmaz. Ebben az esetben a rektori fizetés 1714-21 közötti időszakra vonatkozik. Faragó Bálint és Tóth Dezső is azt állítja, hogy 1714-ből származik ez a bizonyos rektori fizetés.³⁴ A következőkben én az 1714-es dátumot veszem alapul, mint amelyik évben már nagygyimnáziumi oktatás folyt.

1714 után 1734-ből van meggyőző adatunk arról, hogy milyen típusú iskola volt Mezőtúron, ugyanis az 1734-ben készült iskolai törvények a nagygyimnáziumi oktatás meglétére engednek következtetni. Ezek a következők: egyes cikkelyek előírják a latin, a görög és a héber nyelv tanítását. Másutt lefektették, hogy az itt végzett diákok rektorok lehettek más tanítási intézményekben. Az intézmény erősségét jelzi az is, hogy csak ajánlólevéllel fogadtak új diákokat, akiknek kellett tudniuk latinul, mert a törvényeket minden gymnáziumi tagozatra járó diáknak el kellett olvasnia a beiratkozáskor. Valamint a segédtanítók oktatták a latin grammatikát, így a rektor a felsőbb szinteken taníthatott.³⁵ Tóth Dezső felhívja a figyelmet arra, hogy ezek a törvények csakis a nagygyimnáziumi típus meglétét igazolják, annak ellenére, hogy a mezőtúri szöveg hű másolata az 1657-es debreceni rendelkezéseknek. Egyszóval Túron, Debrecennel ellentétben nem volt akadémiai-bölcséleti tagozat, csakis nagygyimnázium.³⁶

³¹ PÜSPÖKI 1.; Nyomtatásban közli: FARAGÓ 1927. 228-229.

³² BODOKI FODOR—BODOKI FODOR 1978. 52. Ezt ellenőrizni viszont nem lehet, mert a város levéltára a második világháborúban megsemmisült. Feltételezem viszont, hogy Bodokiék tévedése egy 1922-ben kiadott forrásközlésen alapul, amely 1734-re teszi ezt a rektori fizetést: RÉGI 1922. 1.

³³ Matricula az az élőknek és holtaknak Laistroma. melyben, I. A Született és meg kerszteltetett gyermekeknek, ... Anno 1714. die 24. April, ad annum 1728. 7. Aprilis

Látható, hogy a Matricula címe 1714-et jelöli meg kezdődátumként. Ráadásul a Matricula későbbi lapjain 1714-től kezdik el a helyi eseményeket mesélni.

³⁴ FARAGÓ 1927. 228-229.; TÓTH 1941. 239.

³⁵ PROTOCOLLUM 14-25., 32-53. A középszintű oktatás meglétét bizonyítják a következő cikkelyek: Leges Generales, 1. De Studiis Scholarium: I-II, V. cikk ; Leges Generales, 2. De moribus Scholarium: VII. cikk ; Leges Speciales, 4. De officio Praeceptorum Publicorum: I-VIII. cikk

³⁶ TÓTH 1941. 239-240.

A nagygymináziumi típus fennállását erősíti az a tény, miszerint van adatunk arra vonatkozóan, hogy a debreceni minta alapján 1734-ben³⁷ és 1784-ben³⁸ tógát hordtak a mezőtúri diákok. Ráadásul 1734-ben épült fel az új iskolaépület is.³⁹ Mindezek 1734-ben egy magasabb rendű iskola működését jelentik.

A kisgyminázium és a nagygyminázium közötti váltás 1710-14 közötti években következett be, mert 1710-ből⁴⁰ még kisgymináziumról, míg 1714-ből már nagygymináziumról szólnak a források.

Az 1734-1820 közötti évek és egy fontos forrás

Az 1734 utáni évekből már több forrás maradt fenn az iskoláról és az oktatott tananyagról, amelynek segítségével tisztázni lehet az iskola típusát. 1745-49 közötti évekből maradtak ránk a "Statuta pro re nata" című rendelkezések, amelyek az 1734-es törvények betartására szólítják föl a diákokat.⁴¹ Az 1771-ben és az 1782-ben hozott magyar nyelvű törvények,⁴² amelyek az 1734-es törvények kiegészítéseinek tekinthetők. Valószínű, hogy ezek a magyar nyelvű törvények csak kiegészítették és nem helyettesítették az eredeti 1734-es szabályokat, hiszen 1771 után is az 1734-es törvényeket írták alá a diákokkal.⁴³ Ezeket közvetlenül az 1734-es rendelkezések elé írták be az iskolai jegyzőkönyvbe, vagyis ezeket is el kellett olvasniuk a beiratkozó diákoknak. Nagyon fontos, hogy a törvények aláírásai egészen 1820-ig folyamatosan bizonyítják, hogy érvényben voltak mind az 1734-es rendelkezések, mind azok kiegészítései, vagyis a nagygymináziumi szint folyamatosan fennállt 1820-ig. Az 1734-es törvények előírásain kívül az 1771-es szabályzat is a nagygymináziumi típus létezését erősíti meg az első cikkelyével, amely a latin nyelv kötelező használatát írta elő a 4. osztálytól.⁴⁴ Ugyanígy az 1782-es törvény 1. cikkelye, amely a rektor által tanított tárgyak között említi a logikát és az oratoriát.⁴⁵ Ezek mint tudjuk, a legfőbb jellemzői a nagygyminázium meglétének.

További érveként az iskola nagygymináziumi jellege mellett felsorakoztatható az 1734-es törvény 1734-1820 közötti aláírásainak elemzése más szempontból is. A diákok a törvények aláírásakor sokszor lakóhelyüket is megjelölték. Akad köztük olyan is, aki Veszprémből jött.⁴⁶ Egy gyenge iskola kedvéért nem tanult volna Mezőtúron, hiszen a környékükön is találhatott volna megfelelő iskolát.⁴⁷

³⁷ BODOKI FODOR—BODOKI FODOR 1978. 52. A Bodokiék által idézett "tógátus" diákokra vonatkozó levéltári forrás nem fellelhető.

³⁸ BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 70.

³⁹ BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 52.

⁴⁰ Lásd 12. l. l. jegyzet.

⁴¹ PROTOCOLLUM 26. ; FARAGÓ 1895. 27.

⁴² PROTOCOLLUM 3-8.

⁴³ PROTOCOLLUM 54-92.

⁴⁴ PROTOCOLLUM 3.

⁴⁵ PROTOCOLLUM 7.

⁴⁶ MARCSA 1913. 9.; PROTOCOLLUM 68. Olvastom szerint például 1769-ben, és más években is egy-egy dunántúli diák is aláírta a törvényeket:

"Anno 1769 Eodem Rectore Emerico Kis subscribere se quintes Die 14 Maii

Josephus Harsányi Margitaiensis

Joanne Tamassa Vespremiensis

Paul F. Batorkesi M. Turiensis..."

⁴⁷ Természetesen azt sem szabad elfelejtenünk, hogy esetleges rokoni kapcsolataik miatt jöttek Mezőtúrra és nem az iskola hírére hallva.

1764 márciusában Csepregi István rektor oratoriát, retorikát, poétikát, szintaxist, grammatikát tanított a felsőbb éves diákoknak, és az alsóbb szinten Helmecei József preceptor a conjugistákat és a declinistákat tanította. A csak olvasni tanulókat négy preceptor oktatta.⁴⁸

1764 után 1777-ből van konkrét adatunk, hogy a nagygimnáziumi oktatás tantárgyait tanították Mezőtúron. Ekkor a következő csoportokban folyt az előadás az intézményben: abcedariusok, collectorok, lectorok, declinisták, conjugisták, szintaxisták, novicius rétorok, veterán rétorok.⁴⁹

A XVIII. század utolsó harmadára vonatkozóan is van forrás az iskoláról, amely a latin, görög és héber tanítását említi újabb bizonyítékot szolgáltatva a kollégium típusáról.

"Az Oskolának és Ekklesiának régibb könyvei között találtak nem csak Deák, hanem zsidó és görög nyelven írott könyvek is, mellyből azt hozhatni ki, hogy ezen nyelvek is hajdan az ide való oskolában tanítottak: T. Ertsei Dániel pedig ezt jegyzi meg a M. Turi Reformata Ekklesia -kéz írásban lévő- Historiájának 14. oldalán, hogy: ' esmért hallgatói közt öreg embert ki csak a Turi Oskolában tanult, még is a Mi Atyánkot (Uri imádságot) Sidóul és Görögül minden hiba nélkül tudta mondani; mást olyat ki hasonlóképpen csak az itt való Oskolában tanult, még pedig -a mint maga mondta csak a Grammaticáig, - mégis minden Deák, Theologicus, Philosophicus és Historicus Könyveket jól értett és Deákul helyesen beszélt.' A mi pedig a Görög nyelvet illeti, az csak 21 esztendővel is ez előtt (az az 1799. előtt) olyan virágzó volt ezen Oskolában, hogy a Deákok, vagy az itt való Oratorok, kik az időben a Pictét Benedek Theológiájának Medulláját tanulták, az abban lévő szent-Írásbeli Hellyeket az Examenben mind Görögül citálták és mondották.
- (Sit fides pen: Auctor.) -"⁵⁰

Erre a néhány sorra a későbbiekben is fogok hivatkozni. Ezt a forrást Bodoki Fodor Zoltán gépelt kéziratában találtam, amelyet ő valószínűleg a mezőtúri református egyház 1750. évvel kezdődő jegyzőkönyvéből másolt ki. Az eredetit a Protocollumba Bodoki szerint Szabó Pál — 1815-1855 között helyi református lelkész— részletesen kivonatolva másolta át Lévai Bálint művéből. Lévai Bálint szintén Mezőtúron volt református lelkész 1789-1810 között, és megírta a mezőtúri református egyház és iskolái történetét. Ezt a művet kivonatolta Szabó, majd folytatta is, illetve a Szabó Pál után 1855-től itt szolgált lelkészek is tovább írták.

⁴⁸ FARAGÓ. 1929. 12 Erre vonatkozólag primér forrást nem találtam.

⁴⁹ Adatok a mezőtúri református egyház és iskolái múltjához. Összeáll. BODOKI FODOR Zoltán. Mezőtúr, 1956. 73., MZsVKM 280 B32 (kézirat)

⁵⁰ LÉVAI-SZABÓ 1956a. 46.

Az eredeti Lévai Bálint által írt mű mára már elveszett. Az idézetben említett Ertsei Dániel által írt a "M. Turi Reformata Ekklesia" című munka szintén nem fellelhető.⁵¹

A fenti idézetből kiderül, hogy az iskolában voltak latin, görög és héber nyelvű könyvek, amelyek a nagygymináziumi szint meglétét az eddigiekhez képest csak megerősítik. A probléma az, melyik időszakra vonatkozatható az idézett szöveg.

Faragó Bálint is ismerte ezt a forrást és ő a XVIII. század közepére datálta azt, hogy Mezőtúron görögöt, latint, hébert, filozófiát és teológiát oktattak.⁵² Ez szerintem nem teljes mértékben igaz.

Mind Lévai Bálint, mind Szabó Pál írhatta az általam idézett részt, de 1855 —Szabó nyugdíjba vonulása— után biztosan nem készülhetett, mert a szövegben található 1799-es dátumhoz kapcsolódó sorok bármiféle értelmezése ezt egyértelműen kizárja. Lévai 1789-1810 között volt lelkész, Szabó 1815-1855 között.⁵³ Feltételezem, hogy 1832 után nem írhatta már Szabó Pál sem, mert az egyházi jegyzőkönyv első kötete, amelybe átmásolta Lévai munkáját, az 1750-1832 közötti évek eseményeit tartalmazza.⁵⁴ Abban az esetben, ha ezt a szöveget Szabó Pál írta, akkor 1816-ban jegyezte le, mert az általa kivonatolt és folytatott "A Mező-Turi Reformata Szent Ekklesia és a Prédikátorok rövid Históriaja" című kéziratban azt a megjegyzést teszi, hogy az árvák kéregetési szokásai még 1816-ban is megvoltak⁵⁵, vagyis 1816 után kellett ezeket a sorokat írnia. Figyelembe kell venni, hogy a fentebb, általam idézett szöveg nem a mezőtúri református egyház történetéből származik, hanem a szintén Lévai és Szabó által írt "Némely jegyzések a M. Turi reformata Fiu Oskolákról s azok Tanítóiról" című műből. Valószínű, hogy a két mű közel azonos időben keletkezhetett, mert mindkettőnek ugyanazok a szerzői. Még egyszer hangsúlyozom az 1816-os dátum csak akkor helyes, ha ezt az általam idézett szöveget Szabó Pál írta. Szabó Pál 1812 előtt sem jegyezhetette le ezeket a sorokat, mert "A Mező-Turi Reformata Szent Ekklesia és a Prédikátorok rövid Históriaja" című művének előszavában felsorolja azokat a könyveket, amelyeket felhasznált, és ezek között a legutolsót 1812-ben adták ki.⁵⁶ Megint fel kell hívnom az olvasó figyelmét, hogy a fentebb általam idézett szöveget nem "A Mező-Turi Reformata Szent Ekklesia..." című műben találtam, hanem a "Némely jegyzések a M. Turi reformata Fiu Oskolákról..." című szövegben. Előbb már említettem, hogy mindkét mű azonos időben keletkezhetett. Az 1815-1816 közötti keletkezési dátumot valószínűsíti az is, hogy 1820 után nem írhatta meg Szabó Pál a művét, mert a "Protocollum Scholae" 1820 és 1838 között elveszett,⁵⁷ ő pedig többször is hivatkozik erre a jegyzőkönyvre az egyháztörténet és iskolatörténet megírásakor. Tehát ha Szabó Pál írta ezt a szöveget, akkor a lehetséges 1815-20 közötti évekből 1816 a legvalószínűbb dátum. Abban az esetben, ha Lévai Bálint írta, akkor 1789-1810 között készülhetett, mert ő ekkor szolgált Mezőtúron.

A fentebbi forrásból kiderül, hogy Ertsei Dániel egyháztörténeti művéből is idéz Lévai Bálint és Szabó Pál.⁵⁸ Ertsei Dániel szintén Mezőtúron volt református lelkész 1777-1809 között.⁵⁹ Soraiból megállapítható,

⁵¹ BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1956. 1-2.

⁵² FARAGÓ 1929. 12.

⁵³ LÉVAI-SZABÓ 1956b. 13., 19-20.

⁵⁴ Adatok a mezőtúri református egyház és iskolái múltjához. Összeáll. BODOKI FODOR Zoltán. Mezőtúr, 1956. 1., MZsVKM 280 B32 (kézirat)

⁵⁵ LÉVAI-SZABÓ 1956b. 9.

⁵⁶ Ez a könyv: BUDAI Esaiás: Magyarország Históriaja. I-III. Debrecen, 1808-1812.; LÉVAI-SZABÓ 1956b. 1.

⁵⁷ PROTOCOLLUM 91. Érdekes, hogy a Matricula is eltűnt 1820-1838 között: PÜSPÖKI 140. Elképzelhető, Szabó Pál saját használatára vette kölcsön a jegyzőkönyvet és az anyakönyvet.

⁵⁸ Ertsei a mezőtúri református egyházzal írt műve elveszett: Adatok a mezőtúri református egyház és iskolái múltjához. Összeáll. BODOKI FODOR Zoltán. Mezőtúr, 1956. 1., MZsVKM 280 B32 (kézirat); FARAGÓ.

hogy arról az időszakról ír, amikor ő Mezőtúron szolgált. Bonyolítja a helyzetet az, hogy Ertsei két "öreg embert" említ, akik ezek szerint valamikor 1777-1809 között már idős fejjel meséltek Ertseinek a városi iskoláról. Ezek alapján a latin, a görög és héber nyelv tanításáról szóló idézet körülbelül az 1740-1750-es évekre vonatkozik.

Az Ertsei idézet után a kéziratban Lévai Bálint bejegyzése található az iskolában zajló görög nyelvi oktatásra vonatkozólag. Meglátásom szerint " az az 1799 előtt" bejegyzést csak Lévai írhatta, hiszen Szabó ekkor még a városban sem volt. Ezek alapján a szerző 1799-ben írta sorait és 21 évvel ezelőtti állapotra gondolt, vagyis 1778-ra. Ezt az 1778-as dátumot alátámasztja az is, hogy 1800-ra és 1801-re vonatkozólag már arról van adatunk, hogy a latin oktatás nagyon gyenge volt, és a görögörről említés sincsen.⁶⁰ Tehát nehezen elképzelhető az, hogy 1799-ben még görögül is oktattak és 1800-ban már latinul sem.

Összefoglalva: ez a forrás több, különböző évben keletkezett szövegből áll össze. Az eleje az Ertsei idézetig 1815-1820 vagy 1789-1810 közötti években keletkezett, és erre az időszakra szolgál bizonyítékként. Az Ertseitől átvett sorok 1777-1809 között készültek, és egyben saját koráról, illetve körülbelül az 1740-50-es évekről adnak információkat. Az utolsó részt 1799-ben írta Lévai és az 1778-as évre vonatkozik. Tehát összességében ez a fentebbi idézet körülbelül az 1740-es évektől legfeljebb 1820-ig ad adatokat az iskolára vonatkozóan. Ezek alapján a XVIII. század második felében olyan iskola volt Mezőtúron, amelyben latinul, görögül, héberül is tanítottak, vagyis ez egy nagyon jelentős bizonyíték az iskola nagygymnáziumi típusa mellett.

Az előző elemzésekkel ezt összevetve kiderül, hogy 1714-től 1820-ig vannak adataink arról, hogy nagygymnázium működött a városban. Az iskola történetével kapcsolatban még további adataink vannak az 1790-es évekről.

1792-ben a gymnáziumi oktatásban Tóth Dezső állítása szerint 17 rétor, 27 szintaxista és 32 grammatista részesült.⁶¹ Ez már arról tanúskodik, hogy viszonylag nagy létszámú felsőbb szintre járó diák volt Mezőtúron. 1796-ban az iskola élére állandó rektort akartak kinevezni. Ez kezdeményezés volt az önálló kollégium létrehozására, de nem sikerült.⁶² Ugyanebben az évben felállították az úgynevezett magyar vagy nemzeti iskolát,⁶³ amelyről nem tudjuk, hogy csak elemi szinten a magyarul való oktatást jelentette, vagy esetleg a gymnáziumban is oktattak egyes tárgyakat magyarul. Valószínű azonban, hogy a gymnáziumi tárgyakat továbbra sem magyarul tanították, mert ugyan az országgyűlés előírta 1792-ben a magyar oktatását, még Debrecenben is csak 1833-tól tanítottak minden tárgyat magyarul.⁶⁴ 1799-ben új iskolaépületet húztak fel.⁶⁵ 1800-ban viszont már arról van adatunk, hogy a latin oktatás hanyatlak. Ezután több éven keresztül egészen 1811-ig az iskola színvonala lecsökkent. 1811-től viszont már ismét jó hírnek örvendett a mezőtúri gymnázium.⁶⁶ Az 1800-1811 közötti színvonalcsökkenés nem fajult odáig, hogy megszűnt volna a nagygymnázium, mert 1803-ban is

1927. 203.

⁵⁹ LÉVAI-SZABÓ 1956b. 11

⁶⁰ Ekklesia Protocolluma i. m. p. 126, 130 alapján állítja ezt: FARAGÓ 1895. 34-37.; BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 71.; MARCSA 1913. 10-11.

⁶¹ TÓTH 1941. 243.

⁶² FARAGÓ 1895. 19.; MARCSA 1913. 10.; BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 71.

⁶³ FARAGÓ 1895. 34-37.; FARAGÓ 1904. 34.; MARCSA 1913. 10., BODOKI FODOR 1978. 71.

⁶⁴ MÉSZÁROS 1988. 66-70.

⁶⁵ ÉRTESÍTŐ 1889. 3.; FARAGÓ 1927. 29.; TAM 1980. 44.

⁶⁶ FARAGÓ. 1895. 36-37.; MARCSA 1913. 10-11.; BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 71.

Tóth Dezső szerint viszont már az állandó rektori státusz bevezetésére tett kísérlettől (1796) 1809-ig volt az iskolában gyengébb oktatás. TÓTH 1941. 243.

felsorolják az iskolában lévő osztályok között a nagygymnázium legfőbb jellemzőit, vagyis a grammatikai, poétikai, oratóriai osztályokat.⁶⁷

Összességében idáig két következtetést vonhatunk le. Az egyik, hogy 1714-1734 között kialakulóban volt az iskola nagygymnáziumi jellege. A másik, hogy 1734-től 1820-ig biztosan nagygymnázium rangú partikula volt Mezőtúron.

Partikuláris viszony, egyházi jelleg

A kollégium történetét tárgyaló munkák mind egybehangzóan állítják, hogy a mezőtúri református iskola a XVIII. században Debrecen partikulája volt, és ennek két főbb bizonyítéka van. Az egyik a mezőtúri fiúiskola törvényeinek feltűnő hasonlósága a debreceniével, a másik, hogy a partikula rektorainak kimutatható többsége a debreceni kollégiumból jött Mezőtúrra.⁶⁸ A legelső feljegyzett rektor Debrecenből jött a városba, majd a XVIII. század folyamán rendszeresen debreceni rektora volt az iskolának.⁶⁹ Másik tipikus partikulára jellemző dolog, hogy 1714-től kezdve évenként, két évenként a mezőtúri intézmény adományt küldött az anyaintézményének Debrecenbe.⁷⁰ A végzett diákok többsége is debrecenben tanult tovább.⁷¹ Számunkra ez azért fontos, mert a két iskolai könyvtár között esetleges analógiákat lehet a későbbiekben felállítani.

Meghatározó volt az iskola és könyvtárának működésében az intézmény református jellege. Tudjuk, hogy a XVIII. század folyamán a református kollégiumok közül egyedül Debrecenben és Sárospatakon volt nagyobb könyvgyűjtemény, de ezekre is az volt a jellemző, hogy állományuk kevésbé tudott lépést tartani a XVIII. század szellemi mozgalmával. A többi kisebb iskolában meg egyáltalán nem volt nagy és modern gyűjtemény, ellentétben a piaristákkal.⁷² A mezőtúri iskola a XVIII. század alatt (egyébként az iskola alapításától kezdve 1948-ig) folyamatosan református intézményként működött.⁷³

Épület és tanulói létszám

Az iskola épületére és tanulóinak létszámára vonatkozólag van néhány adatunk a XVIII. századból. 1720-1734 között felépült a református templom a városban. Ezzel együtt valószínűleg elkészült az iskola köépülete is.⁷⁴ Az iskola épületéről annyit tudunk, hogy egy 1725-ös érseki körlevél vádolja a mezőtúriakat,

⁶⁷ Idézi az Ekklesia Protocolluma 134. oldalát: MARCSA 1913. 10-11.

⁶⁸ LÉVAI-SZABÓ 1956a. 47.; MARCSA 1913. 9., 15.

⁶⁹ A Matriculában az első feljegyzett rektor Ketskeméti János volt, aki Debrecenből jött., ugyanúgy mint Pathai György 1715-ben, Balog János 1725-ben, Tóth Ferenc 1775-ben, stb. PÜSPÖKI 9-10.

⁷⁰ ARCHIVUM 4-8.

⁷¹ A Protocollumban évről évre feltüntették, hogy melyik diák hova került. 1764-ben például az 5 végzett diák közül 3 ment Debrecenbe tógátusnak, 1 Sárospatakra, 1 nem tanult tovább. PROTOCOLLUM 66.

⁷² BERLÁSZ 1974. 284-286., 328.

⁷³ Ezt bizonyítja egy 1721-ben lezajlott vizsgálat, amelyben arról van szó, hogy 1681-1721 között a mezőtúri templom és iskola a református egyház kezében volt. FARAGÓ 1927. .30.; PÜSPÖKI 34-41. A vizsgálat háttérében valószínűleg az áll, hogy 1719-20 között a katolikus egyház megpróbálta a református templomot visszaszerezni: BOROSS 1935. 366.

⁷⁴ BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978.. 51-52.; FARGÓ 1927. 30.

amiért kőből mertek iskolát építeni.⁷⁵ Kőből készült iskolaépület meglétére enged következtetni az 1782-85 közötti katonai leírása a városnak, bár a templomon és két parókián kívül konkrétan nem nevezte meg, milyen építmények voltak még a városban. A szöveg viszont egyértelműen közli, hogy ezeken kívül is voltak még szilárd falú épületek a városban.⁷⁶ Az egyik ezek közül nagy valószínűséggel a városháza, amelyet 1726-ban építettek,⁷⁷ feltételezésem szerint a másik viszont az iskola épülete lehetett. Iskolai épületről ezután 1799-ből van adatunk, amikor egy új iskolát építettek. Ebben talán már volt egy igen kicsi könyvtárhelyiség is.⁷⁸

Nem tudom, hogy ebben az 1799-ben épült iskolában mennyi diák férhetett el, mert erre nincsen adatunk, viszont korábbi időszakokra vonatkozólag igen. 1750-ben 150, 1758-ban 250, 1764-ben 300 fiú tanult Mezőtúron az elemi és a gimnáziumi tagozatot együttvéve.⁷⁹ Ilyen magas tanulói létszám mellett valószínűleg szükség volt egy könyvtárra. Bár azt is meg kell jegyezni, hogy Bodolay László szerint a XVIII. század folyamán ritkán volt annyi felsőbb tagozatos diák, hogy az 1734-es törvény által előírt tisztségekre mindig jutott volna elegendő beosztott.⁸⁰

A középfokú oktatás meglétének bizonyítását azért írtam le ilyen részletesen, mert egy nagygimnáziumként működő iskola létezése feltételezi azt is, hogy fennállt valamilyen könyvgyűjtemény az intézményben.

Város, iskola, egyház

Bonyolult összefonódások fedezhetők fel a város vezetése, a város költségvetése, a helyi református kollégium és a mezőtúri református egyház között. Az ezek között meglévő kapcsolatot létezéséről már sokat írtak, ezért csak röviden összefoglalom a lényegét.

Mezőtúron, ugyanúgy, mint az ország más református mezővárosaiban, az egyházi és a városi vezetőség teljesen összefonódott, gyakorlatilag ugyanaz volt. Ebben az összefonódásban egyértelmű volt a világi hatóság fölénye. Az egyház inkább legitimizáló szerepet játszott. Az egyház azért volt alárendelt szerepben, mert költségeit az adott település finanszírozta. Ez magától értetődően jelentette azt is, hogy a város beleszólt az egyház ügyeibe. A református lelkészeket, iskolarektorokat a gyakorlatban a város választotta meg és bocsátotta el.⁸¹ Ez a helyzet 1752-től megváltozott, amikor Mária Terézia megtiltotta, hogy a települések iskolákat tartsanak fenn. Ez azt jelentette, hogy ekkortól jött létre az igazi egyházi iskola, amely kezdett függetlenedni a világi hatalomtól. A királyi intézkedés nem érte el azonnal, hogy az egyház és a világi vezetés elkülönüljön, mert a

⁷⁵ TAM 1980. 39. Az eredeti levelet sajnos nem sikerült megtalálnom.

⁷⁶ CSEH 1995. 14., 59.

⁷⁷ ÖRSI 1998. 335.; BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 43.

⁷⁸ Két okból elképzelhető, hogy 1799-ben az iskola épületében még nem volt könyvtárhelyiség. Az egyik az, hogy egyelőre ennek az épületnek csak az 1888-as alaprajzi beosztását ismerem. A másik ok az, hogy az iskola történetek szerint az iskola épületébe csak 1831-ben került át a könyvtár. ÉRTESÍTŐ 1878. 19.; ÉRTESÍTŐ 1889. 3.; FARAGÓ 1927. 79.; LAPIS 1996. 166.

⁷⁹ BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 52.; MARCSA 1913. 9.; MÉSZÁROS 1988. 219.; TAM 1980. 42.

⁸⁰ BODOLAY 1882. 67.

⁸¹ BENDA 1986. 301-302.

presbitériumokban többnyire a városi vezetők foglaltak helyet. Ennek ellenére a református egyház igen nehéz anyagi helyzetbe került, mert 1752-től a saját anyagi forrásaiból kellett fenntartania intézményeit.⁸²

Mezőtúron a város vezetésének a XVIII. század elejétől kezdve fokozatosan csökkent a befolyása a rektorválasztásra, amelyet véglegesen csak 1776-ban a katolikusok visszatelepülésekor vesztett el.⁸³ Bizonyítja ezt az, hogy az 1734-es törvények bevezetését Tóth Dezső kutatásai alapján a helyi lelkész, a főbíró és a rektor együttesen szorgalmazták.⁸⁴ Fontos megjegyezni azt is, hogy az 1734-es⁸⁵ és 1771-es iskolai törvények⁸⁶ rögzítik a helyi református egyház ellenőrzési kötelességét, de nem rögzítik a város jogait. Vagyis az iskolát az egyházkerület alá rendelték.

Témánk szempontjából most az 1752-es változás a legfontosabb, mert az anyagi támogatás megvonása kihatással lehetett a könyvtár fejlesztésére, noha valószínű, hogy könyveket inkább ajándékozással, mint vásárlás útján szerzett az iskola. Az 1752-es királyi előírás ellenére a város mégis folyamatosan támogatta a kollégiumot anyagilag.⁸⁷ Feltehetőleg ebből a forrásból ritkán jutott könyvek beszerzésére.

Néhány mondat erejéig ki kell térni a Mezőtúrt is érintő alföldi parasztmozgalmakra, mivel ezek az iskola működését befolyásolták.

1735-ben a Péro- féle és 1753-ban a Törő Pál-féle két felkelésben mezőtúri diákok is részt vettek. A felkelések idején azonban nem érte támadás az iskola épületét. Mindegyik mozgalmat igen gyorsan elfojtották, de egyik esetben sincs adatunk arról, hogy az iskola ellen is történt volna valamiféle intézkedés, noha a Törő Pál-féle szervezkedés megtorlásakor Mária Terézia azzal fenyegette meg Mezőtúrt, hogy az egész várost leromboltatja.⁸⁸ Ezek a megmozdulások nem nagy mértékben zavarták meg az iskola működését, és valószínűleg nem pusztították el a könyvtár állományát sem.

A KÖNYVTÁR A XVIII. SZÁZADBAN

Történelmi háttér

A török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc leverése után a volt hódoltság területén is megindult a kulturális fejlődés. A könyvkultúra meggyökerezésében főleg a katolikus egyház vállalt szerepet, mert a Habsburgok egyértelműen a katolicizmust támogatták. A református kollégiumok a korábbi intézeteiket megtarthatták, de nem terjeszkedhettek. A század közepéig ennek ellenére a katolikusok sem tudtak vidéken nagyobb könyvtárakat létrehozni. A XVIII. század folyamán egyedül Debrecenben és Sárospatakon volt jelentős könyvgyűjtemény. A többi kollégium állománya országos viszonylatban kicsi és elavult volt.⁸⁹ Azt is tudjuk, hogy a XVIII. században minden iskolai könyvtárban alapvetően latin és görög szerzők művei voltak

⁸² DANKÓ 1988. 789.

⁸³ MARCSA 1913. 13. Bodokiék szerint csak 1776 után lett korlátozott szerepe a városnak az iskola ügyeiben, majd 1815-től teljesen kikerült a város fenhatósága alól az egyház és az iskola: BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 51., 71.

⁸⁴ TÓTH 1941. 239.

⁸⁵ De Moribus Scholarium: XIII-XIV. cikkek: PROTOCOLLUM 21.

⁸⁶ 1771-es törvény 1. cikk: PROTOCOLLUM 3.

⁸⁷ BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 71. Ilyen vonatkozású forrásokat nem találtam.

⁸⁸ BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 30-40., 52-53.

megtalálhatóak. Továbbá általános jellemző volt az is, hogy a különböző felekezethez tartozó iskolák a másik felekezet dokumentumait, műveit nem gyűjtötték. 1777-ben az iskolaügy szabályozásával külön nem rendelkeztek az iskolai könyvtárakról, hanem csak a jutalomkönyvek kiosztásáról. A középfokú oktatási intézmények könyvtáiról először az 1806-os Ratio Educationis hozott rendeleteket, amellyel az állományt az igazgató felügyelete alá helyezte. Ez viszont nem vonatkozott a reformátusokra, mert ők autonómiájukra hivatkozva elutasították ennek végrehajtását. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a XVIII. században önálló könyvtárossal csak az igen nagy állománnyal rendelkező könyvtárakban találkozhatunk.⁹⁰

Minden gyűjteményben különféle szellemi áramlatok művei voltak jelen, amelyek egy-egy korszak ismeretanyagát tükrözték. Ennek megfelelően a református kollégiumok könyvtáraiban is az oktatott anyag könyvei voltak megtalálhatóak.

Tudjuk, hogy a XVIII. század első felében Debrecenben már és még Descartes tanai voltak népszerűek,⁹¹ de néhány más kollégiumnak a tanárai túlléptek a kartezianizmuson és be tudták építeni ebbe Christian Wolff és Newton modern elképzeléseit.⁹² Eközben a német területeken Wolff tanai az oktatásban széles körben elterjedtek. A változást Maróthi György professzorral való kinevezése hozta meg Debrecenben. Ő az 1740-es években már Wolff szellemét próbálta meg behozni a kollégiumba.⁹³ Ezt legjobban tankönyv-újítása mutatja.⁹⁴

Az 1750-es évekre már a jelentősebb protestáns iskolákban és a nagyobb katolikus intézményekben elfogadták Wolff természettudományos és matematikai eredményeit. A század utolsó harmadában a Wolff-féle tankönyvek széles körben elterjedtek, méghozzá leginkább Friedrich Christian Baumeister munkáin keresztül jutottak el Magyarországra és nem eredeti művekben.

A XVIII. század végén a kanti filozófia hatása is megjelent Magyarországon, amely egy jelentős országos filozófiai vitán keresztül volt leginkább érzékelhető. Számunkra ebből annyi érdekes, hogy Debrecenben is több tanár próbált az 1790-es évek közepétől Kant szellemében oktatni, de néhány éves kísérletük kudarcba fulladt.⁹⁵

Szemponctunkból az a kérdés, hogy ezek a szellemi irányzatok milyen módon jelentkeztek Mezőtúron. Ennek megvizsgálására a könyvtárat kell tüzetes vizsgálat alá vetni.

Létezett-e a könyvtár a XVIII. században?

A következőkben szeretném azokat a forrásokat elemezni, amelyek a mezőtúri református gimnázium könyvtárának XVIII. századi fennállását bizonyítják. A XVIII. századból származó forrásokat tekintem

⁸⁹ BERLÁSZ 1974. 283-289., 328-331.

⁹⁰ MÉSZÁROS 1994. 5-8.

⁹¹ KOSÁRY 1996. 138.

⁹² Verestői György (1698-1765) kolozsvári tanár Wolff és Newton nézetéből sokat beépített az általa tanított kartezianizmusba: MÉSZÁROS 2000. 51.

⁹³ KOSÁRY 1996. 356.

⁹⁴ TÓTH 1982. 59-60.

⁹⁵ Sárvári Pál, Horváth József és Nagy Sámuel voltak az első Kant-követő tanárok Debrecenben. MÉSZÁROS

elsődleges bizonyítékoknak, de felhasználtam későbbi években keletkezett adatokat is. Meg kell még jegyeznem, hogy több adatom nem az iskolai könyvtárról szól, hanem az egyház és az árvák gyűjteményéről, de ezeket is szükséges elemezni, mert kapcsolatban vannak az iskola könyvtárával.

Arra, hogy a XVIII. században volt az iskolának könyvtára a legmeggyőzőbb bizonyíték az 1765-ből származó iskolai könyvjegyzék. Jelentősége, hogy eddig csak Ertsei Dániel Mezőtúrra kerülésétől (1777) volt a könyvtár története jobban ismert.⁹⁶ Egész pontosan annyit tudtak Ertseiről, hogy ő kezdte el a gyűjtemény tudatos gyarapítását. Továbbá ez idáig nem volt tudomásunk egyáltalán a XVIII. századi könyvjegyzék létezéséről, ugyanis az első katalógus keletkezését 1843-44-re tették.⁹⁷ A Magyar Minerva 1902-es és 1915-ös készítői szerint csak a XIX. század elejére tehető a könyvtár alapítása.⁹⁸ Ebben a szerzők valószínűleg 1831-re gondoltak, amikor a könyvtár a gimnázium épületébe és fennhatósága alá került.⁹⁹ 1950-ben viszont már a könyvtár címkönyve azt állította, hogy a tanári könyvtárat 1793-ban alapították.¹⁰⁰ Ez utóbbinál megbízhatóbb forrás az 1765-ös katalóguson kívül Lévai Bálint és Szabó Pál már sokat idézett munkája a mezőtúri református iskoláról.¹⁰¹ Ennek alapján a gimnáziumnak és a helyi református egyháznak latin, görög és héber nyelvű könyvei voltak, valamint teológiai, filozófiai, történelmi tárgyú művei. A szöveg három különböző korszakra vonatkozhat. Egyrészt a szöveg eleje, amely 1789-1810 vagy 1815-1820 közötti időszak valamelyikére vonatkozik, illetve az Ertsei idézet, amely 1777-1809 között keletkezhetett. Az idézet harmadik része, amely talán 1778-ra vonatkozik, az iskolai könyvek gyűjteményének létezéséről fontos bizonyíték. Ez Pictét Benedek Theologia Medulla című könyvét említi, amelyből a mezőtúri diákok tanultak, és ezt a könyvet az 1765-ös katalógus is említi.¹⁰² Tehát nemcsak 1765-ben, hanem 1778-ban is az iskola gyűjteményében volt Pictét műve.

1765 előttről nincs olyan adat, amely kifejezetten az iskolai könyvtárat említené, de van néhány olyan forrásunk, amely arra enged következtetni, hogy volt az iskolánk könyvtára. Ezek a források például az iskola törvényei.¹⁰³ Mezőtúron viszont nincs olyan cikkely, amely kizárólag egyértelműen a könyvtárról rendelkezik. Ez azzal magyarázható, hogy mind 1734-ben mind 1771-ben és 1782-ben olyan kicsi könyvgyűjtemény volt Túron, hogy arról külön rendelkezni értelmetlen lett volna. (Maga az 1765-ös jegyzék 82 tételben sorolja föl a könyveket). Könyvtárra utaló részek viszont azért találhatóak a törvényekben. Ilyen például, amikor az 1734-es¹⁰⁴ és az 1771-es törvények¹⁰⁵ előírják a latin, a héber és a görög nyelv tanulását, amelyekhez kellett az iskolának ilyen nyelvű könyvekkel rendelkeznie. Másik ilyen utalás az, amikor az 1734-es törvény előírja a felolvasásokat, és a felmondásokat.¹⁰⁶ Ez valószínűleg a tankönyvek felmondására vonatkozik, amely könyvek akár a könyvtárban is lehettek. Ez a törvény előírja, hogy a tanulók vegyenek részt felolvasásokon.¹⁰⁷ Ez a könyvkultúra meglétének egyik bizonyítéka. Egy nagyon ismert könyvet konkrétan is megemlít az 1734-es

András 2000. 105. ; KOSÁRY 1996. 356-358.

⁹⁶ Ez nem nyert még nagy publicitást, így több összefoglaló munkában nem említik meg a XVIII. századi könyvtárat. Pl.: SIMON 1992. 428.

⁹⁷ CSABAI-LAPIS 1996. 4.; VÉKONY 2.

⁹⁸ MINERVA 1902. 295.; MINERVA 1915. 393., 1055.

⁹⁹ ÉRTESÍTŐ 1878. 19.; LAPIS 1996. 166.

¹⁰⁰ CÍMKÖNYV Ebben a címkönyvtől külön álló lapokon lehet ilyen adatokat találni.

¹⁰¹ LÉVAI-SZABÓ 1956a. 46.

¹⁰² PROTOCOLLUM 128.

¹⁰³ PROTOCOLLUM 14-54.

¹⁰⁴ Leges Generales, I. De Studiis Scholarium IV-V. cikk: PROTOCOLLUM 15.

¹⁰⁵ 1771-es törvény 13. cikk: PROTOCOLLUM 6.

¹⁰⁶ Leges Generales, I. De Studiis Scholarium III. cikk: PROTOCOLLUM 14.

¹⁰⁷ Leges Speciales, VII. De officio Oeconomi: PROTOCOLLUM 49.

törvény, ez pedig a Biblia. A törvény szövege szerint volt saját Bibliája az iskolának, amelyet a rektor lakásán őriztek.¹⁰⁸ Feltételezésem szerint később azért nem ismétlik meg ezeket a rendelkezéseket a törvények, mert az utóbb hozott előírások csak kiegészítései voltak az 1734-esnek, hiszen 1734-től egészen 1820-ig folyamatosan aláírták a diákok az 1734-es jogszabályokat. Az 1765 utáni évekből is vannak közvetett bizonyítékok, amelyek valószínűsítik a könyvtár meglétét.

Közvetett bizonyítéknak tartom az Ertsei-féle idézet azon részét, amikor a latin, filozófiai, teológiai, történelmi könyveket említi,¹⁰⁹ mert szerintem Ertsei itt olyan könyveket említi, amelyeket ő olvastatott próbaképpen azzal az öreg illetővel, aki azt állította magáról, hogy tud latinul és szakkönyveket is megért. Nem derül ki a szövegből, hogy ezek a könyvek hol voltak, de szerintem a városban két helyen volt elképzelhető ilyen dokumentumok megléte: az iskolában vagy a parókián. Az 1799-ben felépített iskolaépületben elképzelhető, hogy volt könyvtár.¹¹⁰

Közvetett bizonyíték még Ertsei Dániel előbbieken már idézett szövege, amelyben arra utal, hogy ismert két olyan idős mezőtúri embert, akik csak itt helyben tanultak mégis jól tudtak görögül, héberül és latinul.¹¹¹ Ez a szöveg bizonyítja azt, hogy körülbelül az 1740 - 1750-es években is latinul, görögül és héberül tanítottak a kollégiumban. Továbbá arra is utal, hogy voltak ilyen nyelvű tankönyvek, hiszen a nyelvtudás elsajátításához szükség volt idegen nyelvű könyvekre az iskolában.

Négy különböző könyvtár?

A források alapján négy különböző gyűjteményt lehet elkülöníteni Mezőtúron a XVIII. században. A szövegek ugyanis beszélnek az "árvák", a "szegények" az "Ekklésia" és az "Oskola" könyveiről.

A könyvtár történetével kapcsolatban igen fontos az iskola első értesítője, amely röviden összefoglalta az iskola múltját, és egyben tömören szól a könyvtár korábbi viszonyairól is. Ezek szerint a könyvtár a szegény diákok számára kölcsönzött könyveket, és 1831-ben került át a parókiáról az iskola épületébe, valamint a rektor fennhatósága alá.¹¹² Erről az eseményről nem sikerült megtalálnom az eredeti jegyzőkönyvet, de ha ez így igaz, akkor több következtetést is levonhatunk. Az iskolai könyvtár és a szegények könyvtára 1831-ig egy és ugyanaz, illetve a könyvtár 1831-ig a lelkész felügyelete alatt állt.

Az árvák és szegények pénztárára vonatkozó számadásban az "árvák" és "szegények" kifejezés felváltva szerepelnek, tehát egymás szinonímájának tekinthetők. Ebből következik, hogy az árvák és szegények könyvtára egy gyűjteményt jelentett. Tehát az iskolai könyvtár azonos az árvák, valamint a szegények állományával.

Az egyházi állomány az iskola könyvei és az árvák gyűjteménye Bodolay László szerint keveredtek egymással. Bodolay azt írja ugyanis, hogy a gimnázium könyvtár állományának alapját az árvák számára vett kézikönyvek, egyházi munkák és ókori klasszikus szerzők művei adták.¹¹³

¹⁰⁸ Leges Generales I. De Studiis Scholarium és Leges speciales VII. De Officio Coqui: PROTOCOLLUM 14., 50.

¹⁰⁹ LÉVAI-SZABÓ 1956a. 46.

¹¹⁰ Lásd 76. lábjegyzetet.

¹¹¹ LÉVAI-SZABÓ 1956a. 46.

¹¹² ÉRTESÍTŐ 1878. 19., LAPIS 1996. 166.

¹¹³ BODOLAY 1882. 76.

Az iskola és a helyi református egyház termékeny együttműködését jelentette Ertsei Dániel tevékenysége, ő ugyanis Lapis Péterné szerint mintegy 300 kötet görög és latin nyelvű könyvvel szaporította az iskola könyvtárát¹¹⁴. Ezt a számadatot vitatom ugyanis Vékony Sándor szerint az 1843-44-es katalógus összesen 266 kötet könyvet sorol fel.¹¹⁵ Az viszont biztos, hogy az eklézsia és az árvák könyvtárát rendezte, gyarapította.

" az Ekklesia, vagy Árvák könyveit össze szedte, szaporította, az el avultakat megigazította. Az Ekklesia javait, számadásait, satöbb rendre vétette s más jó és hasznos dólgoakat is tselekedett."¹¹⁶

Ebben a szövegben nagyon lényeges, hogy a szerző nem két különböző gyűjteményről beszél, hanem a "vagy"¹¹⁷ kötőszóval arra utal, hogy az eklézsia és az árvák gyűjteményét két külön névvel illetik, de valójában egyről van szó. Így tehát Ertsei mind az iskola, mind a lelkészség könyveivel foglalkozott. Ezt erősíti meg, hogy az 1765-ből származó könyvjegyzék bejegyzései között Ertsei Dániel neve többször is előfordul, aholis egy 1782-es bejegyzés konkrétan leírja, hogy Ertsei Dániel mezőtúri pap az iskola számára beszerzett egy könyvet, amely már az egyházi gyűjteményben megvolt.¹¹⁸ Tehát Ertsei tényleg foglalkozott az iskola és az egyház könyveivel. Magától értetődő volt, hogy a helyi református lelkészek foglalkoztak a gyűjteménnyel, hiszen ők több évet folyamatosan a városban szolgáltak, míg a rektorok csak egy évet töltöttek Mezőtúron.¹¹⁹

Az iskolai és egyházi könyvtár állományának azonosságát bizonyítja az is, hogy az 1714-ben készült egyházi feljegyzésben említett Geleji Katona István könyve 1900-ban a gimnázium nyomtatott katalógusa szerint is megvolt.¹²⁰

A fentebbiekben már megállapítottam, hogy az iskola a szegények és az árvák könyvtára ugyanaz. Ehhez még felsorolok néhány bizonyítékot.

Faragó Bálint szerint már 1753-tól fennállt az iskolai árvák pénztára.¹²¹ Az iskola Protocollumában a könyvek jegyzéke után az árvák pénztárából vett könyvekről, papírokról, egyéb dologi kiadásokról vannak adatok 1768-1806 között.¹²² Ez egy újabb bizonyíték amellelt, hogy az iskolában volt könyvtár, tehát nem a papnak, amely egyfajta segélyező szerepet töltött be. 1907-ben, könyvtár történetének az első önálló összefoglalása a, szintén azt állítja, hogy az iskola könyvtárát egyben az árvák, szegények könyvtárának is hívták.¹²³

A templom, az iskola és a parókia egymás szomszédságában épültek fel. 1734-ben egyszerre készült el a református templom és az iskola épülete.¹²⁴ Ezek közvetlen egymás szomszédságában álltak az 1773-ban készült térkép alapján.¹²⁵ Az 1782-1785 között Mezőtúrról készített katonai leírás a templomon és a parókiákon kívül megemlíti kőépületeket, bár nem nevezi meg azokat, még említi kőépületeket.¹²⁶ Az egyik ilyen szilárd falú

¹¹⁴ LAPIS 1996. 166.

¹¹⁵ VÉKONY 3.

¹¹⁶ LÉVAI-SZABÓ 1956b. 12.

¹¹⁷ LÉVAI-SZABÓ 1956b. 12.

¹¹⁸ PROTOCOLLUM 126., 129.

¹¹⁹ VÉKONY 2.

¹²⁰ PÜSPÖKI 1.; VÉKONY 1900. 7.

¹²¹ FARAGÓ 1927. 193. TÓTH Dezső szerint 1757-ben alapították az árvák pénztárát: TÓTH 1941. 241.

¹²² PROTOCOLLUM 130-140.

¹²³ VÉKONY 2.

¹²⁴ BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 51-52.

¹²⁵ KOVÁCS 1973.

¹²⁶ CSEH 1995. 14., 59.

épület az iskola lehetett. Sajnos elhelyezkedését az 1782-1785-ös leírás nem említi. Tudjuk viszont, hogy 1799-ben a régi helyett új kollégiumot építettek közvetlenül a régi lebontott épület melletti területen.¹²⁷ Így tehát az 1799-ben felhúzott új épület is a templom szomszédságában volt. Ebből következik annak a lehetősége, hogy az árvák, az iskola, az eklézsia könyveit egy helyen tárolják. Ha ezt összevetjük a fentebbiekkel (az iskola könyvtárát árvák könyveinek is hívták, az eklézsia gyűjteménye azonos az árvák könyveivel), akkor megállapíthatjuk, hogy az iskola, az árvák és az eklézsia gyűjteménye ugyanaz és ezt egy helyen tárolták, hiszen felesleges lett volna ilyen kis állományt több épületben tartani. Ezt a lehetőséget erősíti az, hogy a XVIII. században még Debrecenben sem különült el az iskolai levéltár és az iskolai könyvtár.¹²⁸

Összegezve az eddigieket megállapíthatjuk, hogy Mezőtúron csak egyetlen könyvtárnak nevezhető gyűjtemény létezett, és nem három különböző. Többféleképp nevezték ugyanazt a gyűjteményt, mert azok keveredtek egymással.

Az egyházi könyvtárról már vannak adataink egészen a XVIII. század elejéről. Az 1714-gyel kezdődő *Matricula* borítójának hátlapján van egy könyvfelsorolás az eklézsia könyveiről.¹²⁹ Ez a feljegyzés közvetlenül az általam 1714-re datált rektori fizetés előtt található. A felsorolás keletkezési évét ugyan nem jelöli a szöveg, de az 1714-es dátumot azért tartom igen valószínűnek, mert a *Matricula* egyértelműen 1714-gyel kezdődik,¹³⁰ és ez a szöveg rögtön a címlapborító belső oldalán található. Érdekessége ennek a felsorolásnak, hogy Lévai Bálint és Szabó Pál a XVIII. század fordulója derekán megemlítenek egy possesor bejegyzést 1717-ből egy olyan könyvön, amelyet valószínűleg az 1714-es felsorolás is tartalmaz. Ez Aurelius Augustinus gyűjteményes műve. Lévai és Szabó feljegyzéseiből kiderül, hogy egy kétkötetes Augustinus mű 1717-ben is az eklézsia tulajdonában volt.¹³¹ Tehát egy kis gyűjtemény már 1714-ben is létezhetett.

1760 december 9-én van a következő említés az egyházi könyvtárról, amikor Losonczi János mezőtúri lelkész egy könyvet ajándékozott az egyháznak. Ez a könyv Szegedi Kis István egy könyve volt, amelyben Szegedi Kis mezőtúri éviről is ír.¹³²

A bevezetőmben említettem, hogy fennmaradt az árvák pénztárának költségvetése az 1768-1806 közötti időszokról. Ebben a jegyzékben minden évben feltüntették, hogy ki mennyi összeget vett fel, illetve mit vásároltak az adott összegből. A bejegyzésekből megállapítható, hogy a rektor, a városi jegyző (1776-ig, a katolikusok visszatelepüléséig egyben a református egyház jegyzője is volt)¹³³ és a református lelkész intézte az árvák pénzügyeit. Végig követhető az is, hogy mikor, mennyit költöttek könyvekre az árvák számára. Például az 1778-as bejegyzés szerint 100 darab katekizmust vásároltak az iskolának, amelyet az egyház vett, de később az árvák pénztárából fedezték a költségeket.¹³⁴ Ennek ellenére valószínű, hogy ajándékozás útján szereztek be a legtöbb könyvet. Sok könyvben találhatóak bejegyzések, amelyek azt bizonyítják, hogy azok az árvák gyűjteményébe tartoztak, pl.: "ex libris orphanorum" "Augest Bibliothecam Scholae Mezőturiensis"¹³⁵ 1788 után

¹²⁷ FARAGÓ 1927. 79.

¹²⁸ FEKETE-G. SZABÓ 1988. 405.

¹²⁹ PÜSPÖKI 1.

¹³⁰ Lásd 32-es lábjegyzet.

¹³¹ LÉVAI—SZABÓ 1956b. 4. Augustinus művének pontos bibliográfiai adatait nem lehetséges közölnünk, mert a könyvjegyzék alapján nem beazonosítható.

¹³² FARAGÓ 1927. 17.

¹³³ BODOKI FODOR-BODOKI FODOR 1978. 71.

¹³⁴ PROTOCOLLUM 132.

¹³⁵ CSABAI-LAPIS 1996. 4.; VÉKONY 3.

már viszont nem lehet könyvek vételére utaló jeleket találni. Ennek ellenére ez a jegyzék is mutatja, hogy szoros kapcsolat állt fenn az egyház és iskolája, valamint könyvtáraik között 1768-tól 1806-ig.

A könyvtár állománya

Lényeges kérdés a könyvtár állománya. Erről igen pontos képet ad az 1765-ös katalógus, illetve Lévai Bálint, Szabó Pál és Ertsei Dániel munkái.¹³⁶

Az 1765-ös könyvjegyzék statisztikai elemzését elvégezve megállapíthatjuk az egyes európai szellemi irányzatok jelenlétét Mezőtúron, hiszen a könyvek elterjedése jelzi egy-egy szellemi irányzat útját is.¹³⁷

Lévai Bálint, Szabó Pál és Ertsei Dániel feljegyzései könyvtártörténeti, olvasmánytörténeti szempontból úgynevezett nem jegyzékszerű forrásoknak számítanak. Valamint az 1714-es jegyzék is nem jegyzékszerű forrás, mert a benne említett könyvek száma nem éri el az ötöt. Így tehát nem jegyzékszerű töredék-adatnak minősül.¹³⁸

Az 1714-es feljegyzés mindössze két művet tartalmaz. Az egyik Aurelius Augustinus gyűjteményes műve.¹³⁹ A másik Geleji Katona István Praeconivma 1638-ból.¹⁴⁰ A feljegyzés szövege szerint a mezőtúri egyház könyveinek töredékét újra megtalálták és most ismét használják. A könyveknél feltünteti a szerzőt, a címet és az ívek hajtasát. Augustinus műve,¹⁴¹ 1717-ben tudjuk, hogy még megvolt, de az 1765-ös könyvjegyzékben már egyik sem szerepel. Ennek ellenére 1765 után jóval később Lévai Bálint és Szabó Pál tud ennek a könyvnek a létezéséről.¹⁴²

Az 1765-ös jegyzékből több információt tudunk szerezni. Maga az eredeti forrás 82 tételből áll. Az 1765-1781 közötti állapotot mutatja, mert 1770-es években kiadott műveket is tartalmaz. A legutolsó kiadási dátum 1781. Ennek megfelelően több kézírás is felfedezhető, amelyek közül Ertsei Dánielé bizonyítható, hiszen kétszer meg is nevezte magát a jegyzékben.¹⁴³ A jegyzék formátum szerinti csoportokba rendezi a könyveket. Egyszerűen a beszerzés sorrendjében vannak feltüntetve a könyvek bibliográfiai adatai. Megfigyelhető még, hogy sok könyv címlírását áthúzták. Ezek a könyvek bizonyára eltűntek a könyvtár állományából

A jegyzéket valószínűleg hozzáértő szakember készítette, mert a szerző nevét, a hozzávetőleges címet, a kiadási évet, a formátumot, megjelenési helyet legtöbbször megadta. Ezáltal a legtöbb tétel azonosítható volt legalább olyan mélységig, hogy ki a pontos szerző és mi a mű címe. Természetesen maradtak hiányosságok, ahol egyáltalán nem sikerült a tétel feloldása, illetve ahol csak részben lehetett megmondani, hogy melyik kiadásról van szó.¹⁴⁴

¹³⁶ LÉVAI-SZABÓ 1956a. 46.

¹³⁷ Monok István a módszertanát dolgozta ki könyvjegyzékek elemzésének. MONOK 1993. Dankanits Ádám statisztikailag elemezte a szellemi irányzatok elterjedését a XVI. századi Erdélyben könyvjegyzékek, posessor bejegyzések alapján. DANKANITS Ádám: 16. századi olvasmányok. Bukarest, 1974.

¹³⁸ A források besorolásához lásd: MONOK 1993. 38-39.

¹³⁹ RMNY I. 30. ; RMK II. 21., de feloldása bizonytalan, mert a könyvjegyzék alapján nem azonosítható.

¹⁴⁰ RMK II. 552.

¹⁴¹ Lásd 132-es lábjegyzet.

¹⁴² LÉVAI-SZABÓ 1956b. 4.

¹⁴³ PROTOCOLLUM 126., 129.

¹⁴⁴ Ilyen eset az, amikor csak a szerző nevét és a könyv címét adja meg a forrás, mert például a 69. tétel csak ennyit közöl: "Phaedri Fabularum ex(em)pl(aru)m I". Ebből ugyan megállapítható, hogy Aesopus fabuláiról van

Maga az 1765-ös könyvjegyzék az úgynevezett katalógusszerű összeírások közé tartozik, mert visszakereshetőséget biztosít azzal, hogy a könyveket formátum szerinti csoportokra bontotta. Ezen belül valószínűleg a polcokon lévő könyvsorrendet mutatta a jegyzék, amely szintén fontos kritériuma a katalógusszerű összeírásnak.¹⁴⁵ Ez a katalógus egyébként több forráscsoportba is besorolható, mert mint tudjuk a könyvtárat az árvák, a szegények az eklézsia és az iskola könyvtárának is nevezték. Egyszóval világi és egyházi gyűjteménynek is lehet titulálni. Ez egyébként nem egyedi eset, mert számos helyen mind a világi, mind az egyházi gyűjtemények katalógusai közé besorolhatóak az iskolai könyvtárak katalógusai attól függően, hogy a könyvtár az iskolához, vagy az egyházhhoz tartozott.¹⁴⁶ Az 1765-ös jegyzék a címe alapján a világi, iskolai gyűjteményekhez sorolható,¹⁴⁷ megjegyezve azt, hogy kölcsönzésről is tartalmaz adatokat, amely egy külön forráscsoportnak is tekinthető.¹⁴⁸

Amikor azt vizsgáljuk, hogy milyen állománnyal rendelkezett a mezőtúri iskolai könyvtár és ebben milyen szellemi irányzatok voltak jelen, akkor nem szabad elfelejtenünk, hogy már több partikula könyvtáráról tudunk ilyen adatokat. Így tudjuk azt, hogy Nagykőrösön, Kunszentmiklóson, Hódmezővásárhelyen¹⁴⁹ és Hajdúszoboszlón¹⁵⁰ a XVIII. században olyan könyvek voltak, amelyek a debreceni anyaintézményben a legalapvetőbb tankönyveknek számítottak.¹⁵¹ Tehát a debreceni hatás ezeknél már ismert.

A XVIII. században és korábban is a tankönyv fogalma sokkal szélesebb volt mint ma. Azokat a könyveket értették rajta, amelyekből oktattak, így elvileg a biblia, imakönyvek, énekeskönyvek, nyelvtanok, antik szerzők művei mind tankönyveknek számíthatók.¹⁵² Igen valószínű, hogy a partikulákban lévő könyvek többségét oktatási célból szerezték be és csak kevés olyan dokumentum volt, amit nem kimondottan tanulásra szántak.

A könyvtár XVIII. századi állományából gyakorlatilag csak az 1765-1781 közötti évekről rendelkezünk számottevő adattal, így nem tekinthetjük érvényesnek az egész századra vonatkozóan az itt következő megállapításokat.

Az 1765-ös katalógus 82 tételéből 74-ről tudtuk megállapítani, hogy melyik században adták ki.¹⁵³ 4-et a XVI. században, 5-öt a XVII. században, 65 könyvet a XVIII. században jelentettek meg. Ez azt jelenti, hogy a könyvtár állománya nagyrészt a XVIII. században keletkezett, míg a korábbi könyvek meglete valószínűsíti, de nem igazolja egy kis gyűjtemény létezését már a XVI. században. A 65 XVIII. századi kiadású könyv meglete jelentheti azt is, hogy a kortás európai és magyar könyvtermés legújabb művei megvoltak Mezőtúron.

A kiadás helyét 69 esetben lehetett biztonsággal megállapítani, míg a szerzők kilétét 71 tételnél. A külföldi és a magyar könyvek aránya egymáshoz hozzávetőlegesen azt mutatja, hogy kétszer több a hazai könyv.

szó, de a kiadási év és hely egyáltalán nem beazonosítható, mert rengeteg kiadása volt ennek a könyvnek.

Lásd Series Librorum Sholae Mező Turinae 69. tétel

¹⁴⁵ A katalógusszerű összeírás ismertető jegyeit közli: MONOK 1993. 18-19.

¹⁴⁶ MONOK 1993. 21., 25.

¹⁴⁷ Series Librorum Scolae Mező Turinae

¹⁴⁸ MONOK 1993. 36.

¹⁴⁹ IMRE Mihály: A város művelődéstörténete 1848-ig = Hódmezővásárhely története. I. kötet. A legrégebbi időktől a polgári forradalomig. Főszerk. Nagy István. Hódmezővásárhely, 1984. 634-638.

¹⁵⁰ BAJKÓ Mátyás: A debreceni kollégium tanulmányi anyaga és a hajdúvárosok partikuláris iskolái = Ráday Gyűjtemény Évkönyve IV-V. 1984-1985., Bp. 1986. 39-50.

¹⁵¹ BARCSA 1905. 87.; TÓTH 1982. 67.

¹⁵² MÉSZÁROS 1989. 6.

¹⁵³ Sokszor csak a századot tudtuk meghatározni, mert az eredeti tétel nem volt annyira részletes, hogy a sok lehetséges kiadási év közül az egyedüli feloldást ki tudtuk volna választani.

Az állományban leginkább Debrecenben készült könyvek voltak megtalálhatóak. Messze kisebb számban, általában 1-2 példányban voltak sárospataki, kolozsvári, pozsonyi, lőcsei kiadványok. Külföld esetében nincs egyetlen olyan nyomda sem, amely Debrecenhez hasonlóan felülreprezentált lett volna a könyvtárban. Így van bázeli, lipcsei, amszterdami, prágai kiadású könyv is.

A szerzők esetében pont fordított az arány, mert külföldi szerző 52 van, míg magyar csak 19. Hozzá kell tenni azt is, hogy a külföldi szerzők kategóriába az antik auktoroktól kezdve a német teológusokig mindenki beletartozik. Így tehát az arány természetesnek mondható.

Ezekből a számokból még nem következtethetünk az állomány jellegére és a meglévő szellemi irányzatokra. Ehhez meg kell vizsgálni, hogy pontosan milyen típusú könyvek voltak meg, valamint, ezek hazai viszonylatban mennyire voltak elterjedtek és használtak. A hazai viszonylat nálunk most Debrecennel való összevetést jelenti, mert a mezőtúri iskola Debrecen partikulája volt.¹⁵⁴

Az 1765-ös katalógusban felsorolt könyvek gyakorlatilag mind Debrecenben is használt tankönyvek voltak.¹⁵⁵ A kollégiumi oktatás szinte valamennyi jellemző szintjéhez kapcsolódóan voltak könyvek a könyvtárban az elemi osztálytól egészen az akadémiai szintig. Ez utóbbi azért is említésre méltó, mert ez a nagygymináziumi jelleget erősíti meg. Teljes egyértelműséggel csak egyetlen olyan könyv bibliográfiai adatai azonosíthatóak, amelyet az akadémiai szint filozófia-oktatásánál használtak.¹⁵⁶ A többi akadémiai tagozaton tanított művek közül egyik sem pontosan azonosítható, így nem biztos, hogy azok tényleg a legfelsőbb szintre járó diákok számára készült kiadások voltak.¹⁵⁷ Tehát a fentebbi egyetlen könyvnek a megléte még nem bizonyítja azt, hogy úgynevezett bölcseleti akadémiai tagozattal rendelkező gimnázium volt Mezőtúron, mert túl kevés könyv volt hozzá.

Mint már említettem a könyvtárban megvoltak az elemi, a grammatika, a poétika, a retorika szintek jellemző könyvei. Így voltak katekizmusok¹⁵⁸, görög nyelvkönyvek¹⁵⁹, német nyelvkönyvek,¹⁶⁰ latinkönyvek,¹⁶¹ poétika oktatásához szükséges művek,¹⁶² antik auktorok,¹⁶³ földrajz-könyvek,¹⁶⁴ vallásoktatással foglalkozó dokumentumok,¹⁶⁵ filozófiai szerzők,¹⁶⁶ retorikakönyv,¹⁶⁷ énekeskönyvek,¹⁶⁸ történelemkönyvek.¹⁶⁹ Mindezen típusokon belül különböző korosztályoknak készült könyvek is voltak.

¹⁵⁴ Lásd a partikuláris viszonytal foglalkozó fejezetet.

¹⁵⁵ Az összevetés alapja Tóth Béla, Barcsa János és G. Szabó Botond művei voltak: TÓTH 1982.; BARCSA 1905. 64-68.; G. SZABÓ 1996. 59-66.

¹⁵⁶ Ez Johann Gottlieb Heineccius *Elementa philosophiae...* című műve, PETRIK II. 93.

Az 1765-ös jegyzékben a 21. tétel: SERIES 21.

Debreceni használatáról: G. SZABÓ 1996. 65.; TÓTH 1982. 68-69., 71.

¹⁵⁷ Ezek Petrus Ramus: *Dialectica* és Melanchton: *Dialectica* című műveik

Az 1765-ös könyvjegyzékben 30, 36. tétel: SERIES 30, 36

Akadémiai szint könyveiről: G. SZABÓ 1996. 64.

¹⁵⁸ Például Heidelbergi Katekizmus.

Az 1765-ös könyvjegyzékben 44. és 55. tétel: SERIES 44, 45.

¹⁵⁹ Ez Johann Heinrich Hirzel könyve. Az 1765-ös jegyzékben a 15. tétel: SERIES 51.

¹⁶⁰ Ez Gottschedius műve. Az 1765-ös katalógusban 74. tétel: SERIES 74.

¹⁶¹ Például Cellarius latinkönyve. Az 1765-ös katalógusban a 27. tétel: SERIES 27.

¹⁶² Az 1765-ös katalógusban a 35. tétel: SERIES 35.

¹⁶³ Ilyen volt például a könyvtár legértékesebb darabja: Terentius komédiái. Az 1765-ös katalógusban az 1. tétel: SERIES 1.

¹⁶⁴ Például atlaszok. Az 1765-ös jegyzékben a 2. tétel: SERIES 2.

¹⁶⁵ Az alapvető vallási ismeretek elsajátításához használták például Hübner János művét. Az 1765-ös jegyzékben a 40. tétel: SERIES 40.

¹⁶⁶ Ilyen volt a már fentebb említett Johann Heinrich Hirzel. Lásd 160. lábjegyzet.

¹⁶⁷ Cyprianus Soarius könyve többek között ilyen. Az 1765-ös jegyzékben a 26. tétel: SERIES 26.

Legnagyobb számban antik szerzők művei voltak meg, majd ezt követte a latin nyelvkönyvek valamint vallásos könyvek csoportja. Az antik auktorok művei közül Terentius komédiái,¹⁷⁰ Cicero levelei,¹⁷¹ Ovidius *Tristia*¹⁷² című művei megtalálhatóak voltak egyéb szerzők mellett. Ilyen nagy számú antik mű azért lehetett Mezőtúron, mert Debrecen partikulájaként itt is érvényesültek Maróthi György elvei, miszerint csak az eredeti művekből lehet megismerni az antik irodalmat, tehát szükséges ezek kiadása. A XVIII. század közepéig Debrecenben egyedül csak Cornelius Nepos olvastak eredetiben a debreceni diákok.¹⁷³

A mezőtúri könyvtár állománya az 1770-es években Debrecenben használt könyvek közül igen sokat tartalmazott, mindamelllett, hogy még több egyáltalán nem volt meg. Elmondható mégis, hogy a Debrecenben elterjedt szellemi irányzatok voltak itt is megtalálhatóak. Ilyen volt például Hieronimus Freyer logikakönyve,¹⁷⁴ amely 1744-ben váltotta fel Ramus és Piscator műveit Wolff új filozófiai gondolkodására.¹⁷⁵ Ehhez társul még egy másik wolffianus mű¹⁷⁶, Heineccius¹⁷⁷ filozófiakönyve. Ezek meglétéről csak 1765 után értesülünk Mezőtúr esetében. Mezőtúron az európai viszonyokhoz képest megkésve van tehát adatunk arról, hogy a wolffi filozófia megjelent

A modernebb felfogással szemben ebben a városban 1765 után is jelen voltak Ramus művei.¹⁷⁸ Ehhez viszont azt is hozzá kell tenni, hogy jóval a XVIII. század előtti kiadásban.

Debrecen követik a nyelvkönyvek is. Kimondottan érdekes, hogy Mezőtúron olyan görög nyelvkönyv¹⁷⁹ volt meg, amely használatát Maróthi alig tudta elérni az anyaiskolában,¹⁸⁰ itt mégis volt belőle példány. Korszerű nyelvkönyv volt továbbá Cellarius latin nyelvkönyve, amelyeknek bevezetésére az 1740-es években került sor Debrecenben a Comenius-féle tankönyvek helyett. Ugyanúgy az anyaiskola hatását mutatja Molnár Gergely grammatikájának a megléte, mert annak ellenére, hogy ez a XVI. században készült, még Debrecenben is használták az 1770-es években.¹⁸¹

A könyvtár állománya ezek szerint a debreceni kicsinyített mása volt, ahol a wolffianus, a karteziánus művek szintúgy megtalálhatóak voltak, mint az antik szerzők és katekizmusok.

A könyvtár gyarapodásáról keveset tudunk. Valószínűleg, hogy könyvek vásárlására igen keveset fordítottak, annak ellenére, hogy működött az árvák pénztára. Magyarországon ez általánosan jellemző volt, főleg a protestáns iskolák esetében, hogy könyvtárgyarapítás sokszor meghaladta az intézmény erejét.¹⁸² Ennek ellenére Ertsei Dániel egyesek szerint 1777-1809 között mintegy 300 kötettel gyarapította a könyvtárat.¹⁸³ Erre

¹⁶⁸ Több énekeskönyv is volt. AZ 1765-ös jegyzék 34. tétele például ilyen: SERIES 34.

¹⁶⁹ Ezek leginkább egyháztörténeti könyvek voltak. Lampe műve például ilyen volt. Az 1765-ös katalógusban a 24. tétel: SERIES 24.

¹⁷⁰ Az 1765-ös katalógusban 1. és 38. tétel: SERIES 1, 38.

¹⁷¹ Az 1765-ös katalógusban 16., 25. és 43. tétel: SERIES 16, 25, 43.

¹⁷² Az 1765-ös katalógusban a 39. tétel: SERIES 39.

¹⁷³ TÓTH 1982. 59., 65.

¹⁷⁴ Az 1765-ös katalógusban a 10. tétel: SERIES 10.

¹⁷⁵ G. SZABÓ 1996. 63.; TÓTH 1982. 64.

¹⁷⁶ TÓTH 1982. 68-69.

¹⁷⁷ Az 1765-ös könyvjegyzékben a 21. tétel: SERIES 21.

¹⁷⁸ AZ 1765-ös jegyzék 30. és 36. tételei: SERIES 30, 36.

¹⁷⁹ Ez Johann Heinrich Hirzel könyve. Az 1765-ös jegyzékben a 15. tétel: SERIES 15.

¹⁸⁰ TÓTH 1982. 67.

¹⁸¹ G. SZABÓ 1996. 62.; TÓTH 1982. 63.; VARGA András: Molnár Gergely, Melancthon magyar tanítványa. Szeged, 1983. /Dissertationes ex Bibliotheca Universitatis de Attila József Nominatae. 7./ 35., 42.

¹⁸² BERLÁSZ 1974. 289., 328.; FINÁCZY 1896. 167.

¹⁸³ LAPIS 1996. 166.; SZINNYEI 1980. II. 1374.; BODORIK 1999. 31.

nem találtam elég bizonyítékot, bár az árvák pénztára 1778-ban 100 darab katekizmust vásárolt.¹⁸⁴ Az 1765-1781-es katalógus viszont 100-nál kevesebb tételt tartalmaz, igaz 1781 után nem sorol fel beszerzéseket. Ráadásul ez a 82 tétel is kevesebb a gyakorlatban, mert igen sok közülük át van húzva, amely arra utal, hogy eltűntek a könyvtár állományából. A XVIII. században szerezték be valószínűleg a Honderű című folyóirat 1793-as számait, amelyek ma is megvannak a könyvtárban.¹⁸⁵

Ertsei Dániel jelentősége

A bevezetőben már említettem, hogy a partikulák könyvtárai és az adott település szellemi élete között kapcsolatokat, összefüggéseket lehet találni. Mezőtúr esetében ilyen kapcsolódási pont Ertsei Dániel személye. Neve többször is felmerült az eddigiek során. Az Ertsei család 1620-ban telepedett le Nagy-Ercsén, amelyről nevüket kapták. A család hagyományosan értelmiségi család volt. Az egyik Ercsei lány, Júlia, Arany János felesége lett.¹⁸⁶ Ertsei 1777-1809 között mezőtúri lelkész volt, és többek között a könyvtárért is sokat tett.¹⁸⁷ Ezt bizonyítja, hogy az 1765-1781-es könyvjegyzéket részben ő vezette, és foglalkozott az árvák könyveivel. Vékony Sándor szerint Ertsei kezdte el majd halála után Székely Péter lelkész folytatta 1810-1824 között a könyvek szakozását is. Egyelőre nem tudom, hogy ezt milyen adatokra alapozta Vékony, de az biztos, hogy az 1765-ös jegyzéket nem ismerte.¹⁸⁸ Továbbá több könyvben található posztorbejegyzések, amelyek arról tanúskodnak, hogy Ertsei szerezte meg azokat a könyvtár számára.¹⁸⁹

Személye magasan kiemelkedik a mezőváros művelődési viszonyaiból. Kellő alapot teremtett ehhez az, hogy három éven át Svájcban tanult egyetemen,¹⁹⁰ illetve az, hogy felmenői már a XVII. században a kor értelmiségi foglalkozásait űzték (tanár, pap, tanító, ügyvéd).¹⁹¹

Ertsei Dániel 1744-ben született Érkeserűn. Hárman voltak fiúk testvérek. Közülük Sámuel nevű testvére református pap lett, aki esperesként is szolgált 1782-93 között a bihari traktusban.¹⁹² Gábor nevű bátyja Nagyváradon kapott ügyvédi állást. Dániel elég későn, 19 éves korában subscribált (1763) a debreceni kollégiumban. Itt mint diák több előkelő tisztséget is betöltött, például Sinai Miklós keze alatt volt a kollégium könyvtárosa. 1774-77 között Svájcban peregrinált, ahol a bázeli egyetemen két évet töltött és meglátogatta a berni, lausanne-i, zürichi egyetemeket. Svájcban keleti nyelvekkel és teológiával foglalkozott. Miután hazájába visszatért, egyből Mezőtúrra hívták lelkésznek, ahol egészen haláláig, 1809-ig szolgált. 1777-ben meg is nősült. Ekkor volt professzora, Csákvári Varjas János lányát vette el. Túron, sem szürkült el, sőt a tudományak szentelte idejét, olyannyira, hogy a helyi partikula és kálvinista egyház Tóth Dezső szerint neki köszönhette virágzását. 1786-ban Debrecenbe is hívták tanárnak a keleti nyelvek oktatására. Ennek ellenére ő mégsem

¹⁸⁴ PROTOCOLLUM 132.

¹⁸⁵ TOLNAY 1996. 139.

¹⁸⁶ ÉRTESÍTŐ 1888. 426.

¹⁸⁷ LÉVAI-SZABÓ 1956b. 12.; SZINNYEI 1980.II. 1374

¹⁸⁸ CSABAI-LAPIS 1996. 4.; VÉKONY 3.

¹⁸⁹ Pl.: " Auges Bibliothecam Scholae Mező-Turiensis per danielem Ercsei"

"Pertinet ad Bibliothecam Scholae Mező-Turiensis comparavit Dániel Ertsei 1798" VÉKONY 3.

¹⁹⁰ TÓTH 1941. 261.; LÉVAI-SZABÓ 1956b. 12.

¹⁹¹ ÉRTEÍTŐ 1888. 426.

¹⁹² BARCSA 1908. II. 123.

ment,¹⁹³ hanem szellemi tevékenységét Mezőtúron fejtette ki. Ez nem merült ki a könyvtár, az iskola és az egyház felett végzett gondoskodásában, hanem teológiai munkákat is írt. Két teológiai műve is megjelent nyomtatásban Komáromban 1790-ben és 1793-ban.¹⁹⁴ Ezek megírásához valószínűleg használta a helyi gyűjteményt, de elképzelhetőnek tartom, hogy a debreceni könyvtárban is megfordult. Ez utóbbira kedvező lehetőséget teremtett az, hogy több debreceni professzorhoz rokoni szálak fűzték. Lánya például Budai Ézsaiás híres debreceni tanárhoz ment feleségül. Ő maga Csákvári Varjas János személyében egy debreceni professzort mondhatott apósának.¹⁹⁵ Érdeemes azt tudni, hogy Budai a magyarországi késői felvilágosodás képviselője, aki történelmi, teológiai és klasszika-filológiai munkákat írt és személyes kapcsolatban állt Heyne-vel.¹⁹⁶ Ertsei nyomtatott munkái a racionalizmussal, a felvilágosodással szemben az ortodox református felfogást védelmezik. Álláspontja helyességének igazolását nem a konok elzárkózás által művelte, hanem az ellenfél nézetének megismerésére törekedett. Így például az 1790-ben írt könyvének első fele Zollikoffer lipcsei felvilágosult, racionalista lelkész imakönyvének magyar fordítása, és csak e szöveg teljes közlése után cáfolja Zollikoffert.¹⁹⁷

A nyomtatásban megjelent művein kívül kéziratos munkáiról is van tudomásunk. Az egyik a már korábban is említett tanulmánya a mezőtúri református egyház történetéről, amelyet Lévai Bálint és Szabó Pál még ismertek, de aztán elveszett a könyvtárból. Fennmaradt egy munkája a heidelbergi katekizmussal kapcsolatban. 1792-ben Jacques Basnage francia egyháztörténész művét, 1794-ben Prideaux angol teológus könyvéből részleteket fordított. Sőt, Mózes könyveinek fordítását is elkészítette. Elképzelhetőnek tartom, hogy ezeket Mezőtúron őrizték a könyvtárban, de Tóth Dezső az 1940-es években valamint Bodoki Fodor Zoltán az 1950-es években már a debreceni kollégium könyvtárában találta meg példányaikat.¹⁹⁸

Ertsei tevékenysége ennyiben még mindig nem merült ki, mert 1804-ben alesperes, majd 1805-ben esperes lett a kunsági traktusban. Ezt az állást egészen haláláig betöltötte.¹⁹⁹ A tudományok iránti elkötelezettségét mutatja az is, hogy fiából később a debreceni kollégiumban filozófiatanár lett.²⁰⁰

A város szellemi életének fellendítéséhez támogatókat is igyekezett szerezni. Egyik legfőbb támasza Lévai Bálint lehetett, akivel debreceni kollégiumban töltött közös éveik alatt kötött mély barátságot, s aki 1789-ben került Mezőtúrra.²⁰¹

Láthatjuk, hogy az iskola könyvtárát egy olyan ember gondozta, aki nemcsak a könyvek rendezését, gyűjtését tartotta fontos feladatának, hanem a helyben fellelhető források, tanulmányok megismerésére és alkalmazására törekedett.

¹⁹³ SZINNYEI 1980.II. 1374.; LÉVAI-SZABÓ 1956b. 11.; TÓTH 1941. 261.

¹⁹⁴ Ezek a következő művek:

Magános és közönséges Istennel való beszélgetés, Komáromban, 1790

A Szent Passio, Komáromban, Wéber Simon Péter betűivel, 1793 Petrik I. 656

Katona István Ertsei Dánieltől más címmel ismer egy könyvet:

Ertsei Dániel: Az Úr Jézus Krisztus' szenvedésének és halálának historiája, Comaromii, 1793 KATONA 1802. XVI. 578.

¹⁹⁵ ÉRTESÍTŐ 1888. 426.

¹⁹⁶ BAJKÓ 1988. 159-162.

¹⁹⁷ TÓTH 1941. 262.

¹⁹⁸ Adatok a mezőtúri református egyház és iskolái múltjához. Összeáll. BODOKI FODOR Zoltán Mezőtúr, 1956. 11. (kézirat) MZsVKM 280 B72; TÓTH 1941. 263.

¹⁹⁹ BARCSA 1908. II. 123.; LÉVAI-SZABÓ 1956b. 11.

²⁰⁰ SZINNYEI 1980. II. 1376.; ÉRTESÍTŐ 1888. 426.

²⁰¹ TÓTH 1941. 265-266.

A könyvtár használói

A könyvtár használóiról igen kevés közvetlen adatunk van. Debrecenben már 1702-ben szabályozták a kölcsönzést és a könyvtár használatát, de az egész XVIII. századra jellemző volt, hogy a protestáns könyvtárak nagyon ügyeltek arra, hogy megválogathassák azokat a személyeket, akiknek megengedték a könyvtár használatát.²⁰² Mezőtúrra vonatkozólag — a XVIII. századból — egyetlen kölcsönzést, használatot szabályozó adatot sikerült kiderítenem. Mezőtúron a könyvgyűjtemény az iskola, a református egyház és az iskolai árvák számára volt fenntartva és valószínűleg az ebbe a körbe tartozó személyek használhatták. Ezt bizonyítja az árvák és szegények számára évenként vett könyvek, valamint a helybeli lelkészek fennmaradt történeti munkái. Tudjuk, hogy Ertsei Dániel megírta a mezőtúri református egyház történetét. Fontosabb ennél, hogy Szabó Pál, amikor átmásolta Lévai Bálint művét az egyházi jegyzőkönyvbe, akkor a hivatkozásokat is feltüntette, és így tudjuk, milyen könyvekből, kéziratokból dolgozott. Lévai és Szabó levéltári forrásokat is felhasználtak, amelyek valószínűleg szintén a könyvtárban lehettek, és ezek közül némelyek be is voltak kötve.²⁰³ Így hivatkozik Lévai és Szabó a Matriculára és a Protocollum Scholae-ra. Lévai és Szabó hivatkozásai között egy konkrét mű is megtalálható. Ez Aurelius Augustinus többször említett műve.²⁰⁴ Vagyis ezek a lelkészek használták a könyvtárat. A könyvtár legfontosabb használói minden bizonnyal maguk a diákok voltak. Erre igen meggyőző bizonyíték Lévainak és Szabónak az iskoláról szóló műve és az 1765- ből származó katalógus. Lévai és Szabó szerint a " Deákok és Oratorok" Pictét Benedek művéből tanulták a görögöt. Ez a Pictét Benedek könyv megvan az 1765-ös jegyzék tételei között, vagyis a tanulók a könyvtárból is megszerezhették.²⁰⁵ Egy konkrét kölcsönzésről is van tudomásunk. Az 1765-ös könyvjegyzékben olvasható, hogy Czebe Mihály a heidelbergi katekizmus egy példányát kapta meg használatra. Igen fontos ez az adat, mert Czebe Mihály 1788-ban a városi esküdtek egyike volt²⁰⁶ és ez azt jelenti, hogy a könyvtárat Mezőtúr polgárai is használták.

Adataink alapján összességében így annyit tudunk, hogy a könyvtár használói az iskola diákjai, tanárai, a lelkészek és a város vezetői voltak.

ÖSSZEFOGLALÁS

A dolgozat végén az alábbi következtetéseket vonhatjuk le. 1714-ben már gyakorlatilag elérte a nagygyimnáziumi rangot az intézmény, de teljesen hitelesen bizonyíthatóan csak 1734-től működött folyamatosan nagygyimnáziumi szintű középiskola Mezőtúron. Ez az iskola Debrecen partikulája volt. Az iskolának a század alatt végig volt könyvgyűjteménye, amelyet az iskola, az árvák, szegények vagy az eklézsia könyveiként neveztek. Az eddig feltártakkal szemben most már nemcsak azt tudjuk, hogy a könyvtárat Ertsei Dániel jelentősen gyarapította, hanem ennél jóval többet. A legfontosabb ezek közül, hogy gyakorlatilag ismerjük a könyvtár állományát. Ez az állomány Debrecen hatását tükrözte, mind a könyvek származási helyét

²⁰² CSAPODI-TÓTH-VÉRTESSY 1987. 96., 128.; BERLÁSZ 1974. 328-329.

²⁰³ Ma bőrkötésben találhatóak az iskola jegyzőkönyve, a Matricula, stb

²⁰⁴ LÉVAI-SZABÓ 1956b. 4.; Maga az Augustinus mű nem beazonosítható. Lásd 140. lábjegyzet.

²⁰⁵ LÉVAI-SZABÓ 1956a. 46.; PROTOCOLLUM 128.

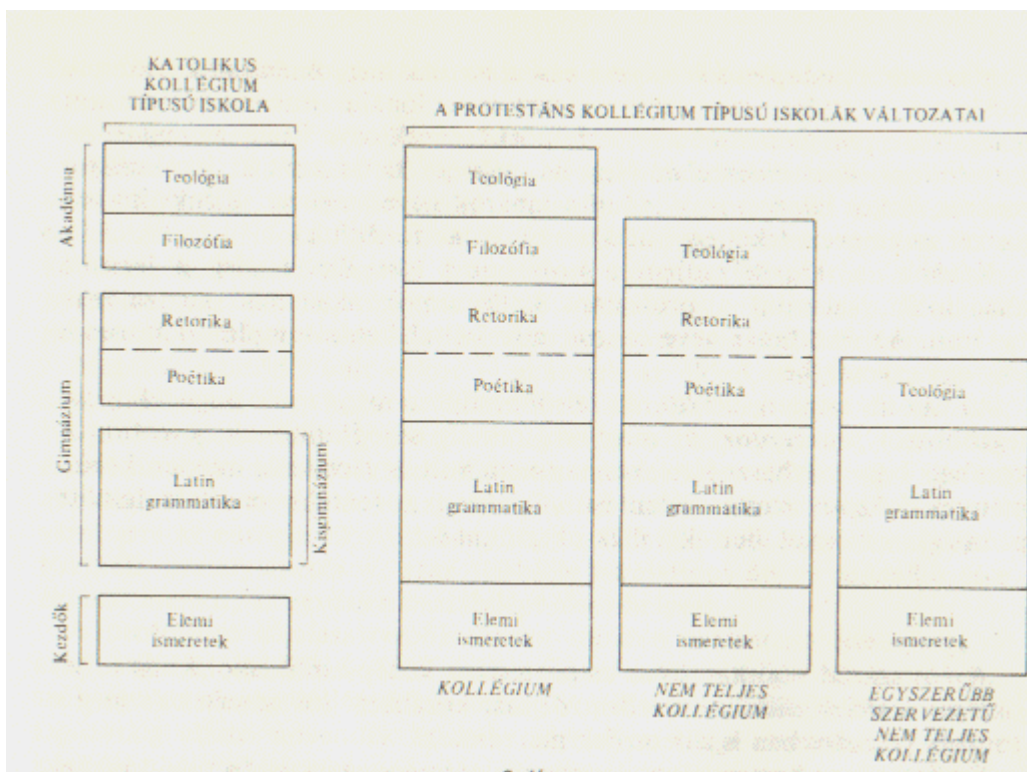
²⁰⁶ Adatok a mezőtúri református egyház és iskolái múltjához. Összeáll. BODOKI FODOR Zoltán Mezőtúr, 1956. 35., 39.(kézirat) MZsVKM 280 B72

tekintve (Debreceni Városi Nyomda), mind tartalmi szempontból vizsgálva a könyveket. Gyakorlatilag a Debrecenben előírt tankönyveket használták Mezőtúron.

A legkorábbi adat a könyvtárról 1714-ből áll rendelkezésünkre, míg az eddig ismert legkorábbi adat a XVIII. század második feléből származott.²⁰⁷ További lényeges momentum, hogy az eddig ismert első katalógus 1843-44-ből származott, viszont ezentúl az 1765-ös könyvjegyzék tekinthető a könyvtár legelső katalógusának. Mindezek mellett kezd kirajzolódni egy olyan kép, miszerint a XVIII. század utolsó harmadában egyfajta szellemi virágzás volt a városban. Ez köszönhető volt az állomány gyarapodásának, amely kellő alapot teremtett ehhez, illetve nagyrészt Ertsei Dánielnek, aki a partikulát és a helyi református egyházat felvirágoztatta. Felfogása az ortodox reformációt és a mély ismereteket tartotta elsődlegesnek, amellyel a város vezetőire, diákjaira is hatást gyakorolt és meghatározta Mezőtúr művelődési viszonyait.

²⁰⁷ Ez a már sokszor idézett szöveg az egyházi jegyzőkönyvből. LÉVAI—SZABÓ 1956a. 46.

MELLÉKLETEK

Mészáros István: Iskolánk története Magyarországon 996-1777, Bp., 1981. 287.

Az 1765-ös könyvjegyzék feloldása

A tételek feloldásánál a legteljesebb leírásra törekedtünk. A könyvek tételszámai a könyvjegyzék eredeti sorrendjét követik. Ennek megfelelően a 1. tétel az eredeti könyvjegyzékben is az első címleírás, amelyet az eredeti írásmóddal közlünk. Minden esetben feltüntettük az eredeti jegyzék címleírását, amelyet kurzívan szedtünk. Egy tétel szerkezete ennek megfelelően a következő:

1. Tételszám.
2. A könyvjegyzékben szereplő eredeti címleírás.
3. A szerző vezetékneve kiemelve, a nagyobb katalógusok által használt alakban megadva. Magyar szerzők esetében a magyar névváltozatot tüntettük fel.
4. Címleírás:
 - Mű címe, szerzőségi adatok
 - Nyomtatási adatok (Nyomtatás helye, nyomtatás éve, nyomdász neve)
5. Esteleges kolligátum jelölése.
6. Azonosításra felhasznált kézikönyv rövidítése.
7. Szükséges megjegyzések

Felhasznált kézikönyvek, katalógusok:

HAB	Herzog August Bibliothek. Wolfenbüttel, http://www.hab.de	
MÓDIS	A Heidelbergi Káté magyarországi irodalmának bibliográfiája től 1964-ig = A Heidelbergi Káté története Bartha Tibor. Bp., 1965. 301–339.	1563– Magyarországon. Szerk.
NUC	The National Union Catalog. Pre–1956. Imprints. Washington,	1968–1981.
Petrik I–VIII.	Magyarország bibliographiája 1712–1860. I–IV. Összeáll. Petrik Géza. Bp., 1888–1892; Pótlások V— VIII. Bp., 1971–1991.	
RMK	Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár (1473–1711). I–III., Bp., 1879–1898.	
RMNY	Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600. Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum 1473–1600. Red. Gedeon Ferenc Hervay, Béla Holl, István Kafer, Ákos Kelecsényi,	Borsa, Bp., 1971
VD/16	Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts, Hrsg.: von der Bayerischen Staabibliothek in München in Verbindung mit der Herzog August bibliothek in Wolfenbüttel, Red. Irmgard Bezzel. Bd. Stuttgart, 1983–	
Vékony	Vékony Sándor: A mezőtúri Ev. Ref. Főgymnasium betűsoros jegyzéke szakcsoportonként,	könyvtárának Mezőtúr, 1900

Series Librorum Scholae Mező Turinae. 1765.
1.) In Folio

1.

* *P. Terentius. cum Notis Aelii Donati, Grammatici Illustris interpretatione. Editio Antiquissima. Inito et sine caret. Basilae, A(nn)o 1538.*

TERENTIUS AFER, Publius

HABES HIC AMICE LECTOR P TERENTII COMOE DIAS, VNA CVM SCHOLIIS EX DO NATI, ASPERI, ET CORNVTI COMMENTARIIS DECER/ ptis, multo quám antehac unquam prodierunt emendatiores, nisi quod in εαντον τι μωρουμενου scripsit uir apprime doctus IO. CALPHVRNIVS Brixiensis... studio & opera DES. ERASMI ROTERODAMI... AD HAEC ACCESSIT INDEX ACCVRATVS ... (ARGVMENTA PHILIPPI MELAN CHTONIS IN P. TERENTII COMEDI- AS.). BASILEAE, IN OFFICINA FROBENIANA ANNO M. D. XXXVIII (PER Hieronymum Frobenium, & Nicolaum Episcopium, Mense Martio...) – VD/16 T-410.

2.

**Atlas Scholasticus Haeredum Homannianot procurate Hübreto Hamburg. A(nn)o. 1754. iam dudum detrium,.*

HÜBNER, Johannes

Johann Hübner's bequemer Schul Atlas aus Achtzehnen Hommanischen Landkarten, nach der Vorschrift des Hamburgischen Musei geographiei zum Gebrauch der Hübnerischen geographischen Fragen also eingerichtet... [Hamburg?], 1754. – NUC.

Borítócím: Atlas scholasticus

3.

**Catalogus Mortuorum Anno 1780.*

Feloldását nem tartjuk lehetségesnek.

Chartae Geographicae A. 1781 comparatae

4.

x *Europae Mappa* 3.

Feloldását nem tartjuk lehetségesnek.

5.

x *Asiae* – – 1

Feloldását nem tartjuk lehetségesnek.

6.

x *Africae* – – 1

Feloldását nem tartjuk lehetségesnek.

7.
x *Americae* – – 1

Feloldását nem tartjuk lehetségesnek.

8.
x *Hungariae* – – 3

Feloldását nem tartjuk lehetségesnek.

II.) In Quarto.

10.
* *Hieronymi Freyeri Oratoria. Edit. Debrecini. Ao. 1752. exemplar*

FREYER, Hieronymus

Hieron. Freyeri oratoria in tabulas compendiaras redacta et ad vsvm iuventvis scholasticae accommodata. Editio nova. Debrecini, 1752, Per Joan Margitai – Petrik I. 828., Vékony L/270.

11.
Catalogus Mortuorum. Ab A(nn)o 1759. ad– 80. sepositus.

Feloldását nem tartjuk lehetségesnek.

* *NB. Clarissimus, ac Doctissimus Vir Dominus Daniel Ertsei Verbi Divini p. r. in Ecclesia M. Tu riensi Minister fidelissimus, Exemplo alio Hieronymi Freijeri, Ex Editione Debrecinensi Anno 1752, augere Bibliothecam, Scholae Ejusdem Ecclesiae voluit, Anno 1782. Rectore Scolae Ejusdem Reformatae Michaële Oláh, d. 19 Ap Quod gratum animi Ejusdem Clarissimu Virum monumentum, sincero animo accipiunt Scho(lae) Gratae Alumni.*

III.) In Octauo Majori

12.
* *Francisci Pariz Pápai Dictionarium Latino Hungaricum Edit. Leutschovciae, A(nn)o. 1708 detrita.,*

PÁPAI PÁRIZ Ferenc

Dictionarium Latino–Hungaricum, Succum & medullam purioris Latinitatis, ejusque genuinam in Lingvam Hungaricam conversionem, ad mentem & sensum proprium Scriptorum Classicorum, exhibens: Indefesso XV. Annorum labore, subcisivis, ab ordinariis negotiis, temporibus collectum, & in hoc Corpus coactum á Francisco Pariz Pápai, Medicinae Doctore, Ejusdemque Facultatis, in Celeberrima Academia Basileensi, Assessore, & in Illustri Collegio Nagy–Enyedensi Professore Publico. Leutschoviae Apud Heredes Samuelis Brewer, Annó MDCCVIII.

Elöl: címlapon praefatio (Enyedini, quae olim Annia Via, seu Colonia Annia, pridie epiphaniae, Anno Epochae Christianae 1705.), latin és magyar üdvözlő versek 8. Végén: De Asse 1 osztatlan levél.

Koll. 1.

Dictionarum Hungarico–Latinum, olim magnâ curâ á Clarissimo viro Alberto Molnár Szentziensi collectum ; Nunc veró revisum, & aliquot vocabulorum, in Molnariano desideratorum, millibus Latiné redditis locupletatum, Studiô & vigiliis Francisci Pariz Papai, Medicinae Doctoris, & in Alma Enyedina Publici Professoris. Leutschoviae, Apud Haeredes Samuelis Brewer, Annó MDCC. VIII.

Elöl: címlap 1, végén: Mantissa 2 osztatlan levél.

Koll. 2.:

Johannis Tsétsi Illustris Scholae Sáros–Patak: Rect: in eaque SS. Theologiae & Philosophiae Professoris Observationes Orthographico–Grammaticae, De recta Hungaricé Scribendi & Loquendi ratione. Post Obitum Auctoris Editae á Johanne Tsétsi Fil.

Az egész könyv végén: Menda in Dictionario Latino Hungarico 1 osztatlan levél. – RMK II. 2334.

13.

~~Biblia Hungaria Edit Ultrajecti A(nn)o. 1730 perier(um) Iuoium~~

[BIBLIA. ÓSZÖVETSÉG]

Szent Dávid királynak és prófétáknak száz–ötven zsoltári. A frantzia nóták's versek szerint magyar versekre fordítottak's rendeltettek Szentzi [Szenci] Molnár Albert által mellyek most újjólag kinyomtattak Ultrajectumban, 1730, Anselmus Muntendam által. – Petrik V. 63.

14.

* *Marci Antoni Mureti Rationes, Epistolae et Poëmata acesorarrae*
Joannae. Erhardo Kappio. Lipsiae. A(nn)o. 1741

MURET, Marc Antoine

Orationes, epistolae et poemata, cum praef. et insignibus augmentis M. Jacobi Thomasii. Sub calcem adiectae sunt Nuptiae Parisinae MDLXXXII. Accessit in hac ed., praeter novam Mureti vitam et de eius operibus dissertationem, liber epistolarum Mureti cum duobus carminibus, cura Joannis Erhardi Kappii. Lipsiae, 1741, In Officina Grossiana. – NUC.

15.

* *Principia Sermonis Graeci. Tiguri A(nn)o. 1744*

[HIRZEL, Johann Heinrich]

Principia sermonis graeci juxta methodum recentiorum quae vulgo Welleriana dicitur, et ab universis fere literatae Europae scholarum magistris ob maxima in docendo discendove commoda, docta conspiratione dudum est recepta, ac nunc denuo in usum studiosae juventutis edita. Accedit specimen syntaxeos nova arte ad principia Sanctiana compositae. Ed. 2. auctior & emendatior. Tiguri, 1744, ex officina Heideggeri et socc. – NUC.

16.

* *Ciceronis Epistolae ad familie ex edit Cellarii et Cortii.*

CICERO, Marcus Tullius

M. Tullii Ciceronis Epistolarum Ad Diversos (Familiares Vulgo Vocant) Libri XVI / Christophorus Cellarius Recensuit Et Adnotationibus Illustravit Indicesque Plures Adiecit Quae Omnia Hac Tertia Editione Aucta Sunt Multum Et Emendata Studio Gottlieb Cortii. Lipsiae, 1722, Gleditsch. – HAB

Cellarius 1698–ban is kiadta Cicerót. Valószínűbb azonban, hogy a jegyzék keletkezési évéhez közelebbi évben nyomtatott kiadás volt meg. – HAB.

17.

* *Ra(tio) educa(tio)nis, et rei litterari et p(er) Regnum H(un)g(a)ri seradob. 1777. I. S.*

Ratio educationis totisque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas. Tomus I, Vindobonae, 1777, Typis Joan. Thom. nob. de Trattnern. – Petrik III. 182., Vékony K/106.

IV.) In Octavo Communi.

18.

Io. Frider Nolten Lexicon Antibarbarum. Helmstadii A(nn)o. 1730.

NOLTENIUS, Ioannes Fridericus

Io. Frider. Noltenii ... Lexicon Latinae Linguae Antibarbarum : Praemittitur Eiusdem Oratio De Hodierno... Helmstadii, 1730, Impensis Christiani Frider. Weygandi. – Vékony L/184, HAB

19.

Cardinalis Baronii Compendium Annalium Ecclesiasticorum duobus Voluminibus, Tomis XII. Edit. Praegae A(nn)o. 1721.

BARONIO, CESARE

annalium ecclesiasticorum ... Caesaris Baronii (13–20: Odorici Raynaldi) ... Authore Augustino Sartorio (15–20: Eustachio Janka), Praegae, 1721, Wickhart. – HAB, Vékony A/7.

20.

~~Joannis Sianda Spectabilium Historiam Universalis Compendium Edit. Augustae Vindelicorum. A(nn)o. 1756.~~

SIANDA, Johannes

Spectabilium historiae universalis compendium ad facile acquirendum potiorum eventuum a mundi exordio, usuque ad nostram aetatem notitiam. Editio in Germania prima. Augustae Vindel., 1756, Matthaeus Rieger. – NUC

21.

Jo. Gottl. Hejneccii *Elementa Philosophiae Rationalis et Moralis Logica et Ethica*. Debrecini A(nn)o. 1761. exempla 55

HEINECCIUS, Johann Gottlieb

Elementa philosophiae rationalis et moralis. Ex principiis admodum evidentibus ivsto ordine adornata. Accessere historia philosophica et index locupletissimus. Editio nova emendatior. Debrecini, 1761, Per Steph. Margitai. – Petrik II. 93., Vékony K/56.

22.

* Petri Poiret *de Eruditione Solida Supersiciaria et Falsa*,
Lib. III. Edit. Amstelodami A(nn)o. 1692

POIRET, Petrus

Petri poiret de eruditione solida, superficiaria, et falsa: libri tres, in quibus Ostensa veritatum solidarum via & origine, cognitionum scientiarumque humanarum, & in specie Cartesianismi, fundamenta, valor, defectus & errores deteguntur ; Praemittitur tractatus de vera methodo inveniendi verum, ... Amstelodami, 1692, Apud Andream Petri. Prostant in Officina Wersteniana. – HAB, Vékony K/101.

23.

Bartholomaei Keckermani *Systema Logicae*. Francophorti. A(nn)o. 1628.

KECKERMANN, Bartholomaeus

Systema logicae, tribus libris adornatum, ... Editio vltima. Francofvrti. 1628, Stöckle. – NUC, Vékony K/66.

Koll.

Resolutio systematis logici majoris in tabellas pleniores quam quae antehac fuerunt [a Goclenio].

24.

Frid. Adol. Lampe *Compendium Teologiae Naturalis*. Edit. Traje-
cti ad Rhenum A(nn)o. 1723.

LAMPE, Friedrich Adolf

Pentar dissertationum biblico–chronologicarum. ... Accedit appendix triplex: 1. De Samaritanis primis, eorumque in Assyriam deportatione. 2. De novis ex Assyria &c. missis Samariae incolis. 3. de 12 tribuum dispersione. Authore Joh. Jacobo Hottingero. Praefationem de chronologia sacra ejusque scriptoribus praemisit Frid. Adolphus Lampe. Trajecti ad Rhenum, 1723, ^a Poolsus. – HAB.

25.

Ciceronius Epistolarum ad Famil(iarum). Libri XVI. Edit Tyrnaviensi

Sub Litera D.

CICERO, Marcus Tullius

Epistolarum familiarum libri XVI., Tyrnaviae, 1724, Typ. academicis soc. Jesu. – Petrik I. 420.
Ismert egy másik nagyszombati kiadása is 1734–ből. Petrik I. 420.

26.

* *Cypriani Soarii Rhetorica. Edit. Etyrnauió A(nn)o. 1744.*

SOARIUS, Cyprianus

Artis rhetoricae libri III. in tabulas redacti, item rhetoricae ejusdem explicatio, seu notae uberrimae ad singula prope capita. Orationes Ciceronis majores, ac Virgilii, Horatii, Juvenalis &c. selecta, que in gymnasiis soc. Jesu praelegi solent in schola rhetoricae. Etyrnauió[!] [Tyrnaviae], 1744

Koll. 1

JACOBI Gretseri institutionum linguae graecae liber III. de syllabarum dimensionae, pro schola rhetoricae, in faciliorem, breviorumque usum redactus. – Petrik III. 401.

27.

Cristoph Cellar Liber Memorialis Edit Debrecini A(nn)o. 1762 exempl

CELLARIUS, Christoph[orus]

Latinitatis probatae memorialis, Debrecini, 1762, Typ. Civ. – Petrik V. 92.

28.

Joh. Hübneri Historiae Biblicae Vet. et N. Testamenti Hung. Posonii A(nn)o. 1762 exempl.

HÜBNER Johannes

Száz és négy bibliabéli históriák, a melyeket az ó és új testamentomi szent írásokból a gyengéknek kedvéért össze-szedett... Mostan pedig a nemzetében lévő apróságnak és más rendbéli gyenge keresztényeknek javokra németh nyelvből magyar nyelvre fordított F. P. MA. RE. TH. DE, Posonyban, é. n., Landerer Mihály bet. – Petrik II. 193.

Ismert még egy XVIII. Századi pozsonyi kiadása, de azon sem tüntették föl a megjelenés évét.

29.

Gyger Gallus suo Sarisio in Gallo Petri Firmianus Tyrnaviae. A(nn)o. 1743 tractori Regno I. Eu

FIRMIANUS, Petrus

Gyges Gallus, sive Firmianus Petrus ingeniosa in mores suae gentis quaestio et animadversio Tyrnaviae, 1743, typis Academicis. – Petrik VII. 162.

30.

~~*Petri Rami Grammatica, Dialectica**, *Philippi Melanchthonis** Dialectica, Johannis Bilsrenii Dialectica* + + + *Francofurti A(nn)o. 1595.***
Francofurdae A(nn)o. 1598. + + + *Hannoviae Ao. 1594.*~~

RAMUS, Petrus

Dialecticae & Melanchthonianae collatio: instituta ac proposita lectionibus privatis Helmstadii, ab Othone Casmanno. Hannoviae, 1594, Apud Guilielmum Antonium. – NUC, Vékony L/223

Valószínűleg ez egy három részből álló kolligátum. Teljes feloldását nem tudjuk közölni. Frankfurtban 1795-ben több könyv is megjelent, amely Melanchton és Ramus Dialectikáját tartalmazta, de a jegyzék alapján nem beazonosítható, melyikről van szó. (HAB) A szerzők és a művek címei ugyan beazonosíthatók, viszont ilyen kiadásban kolligátumot nem találtunk. Minden bizonnyal e három könyvet később kötötték egybe.

31.

~~*Geographia Hungariae versibus Hungaricis comprehendae á. Stephano Pap Szathmár Németi Magna Karolinii Ao. 1763. exempl.*~~

SZATMÁRNÉMETHI István

Magyar ország versekben–való rövid le–írása, mellyet az oskolákban tanuló nevendékeny ifjetskák tanittatásokra rendben szedett. Most harmadszor kiadott. Nagy–Károlyban, 1763, Ny. Sz. N. Pap István által. – Petrik III. 37.

32.

* *Rudimenta Linguae Latinae. Debrecini Ao. 1756.*

ALSTED, Johann Heinrich

Rudimenta linguae latinae. In usum scholarum hoc modo elaborata, ut pver spatio vnivs anni ex illis legere, declinare, comparare, & conyugare addiscere possit. Editio nova. Debrecini, 1756, Per Greg. Kállay. – Petrik I. 55–56.

33.

~~*Michaëlis Buzinkai Dialectica Edit. Patachini Ao. 1659.*~~

BUZINKAI Mihály

Institutionum Dialecticarum Libri Duo. In quibus Praecepta Vniuersę Logicę perspicuę proponuntur: clarę explicantur: exemplis illustrantur: ad praxim applicantur: & ab Objectionibŭs praecipuis nervosę vindicantur, Labore & Industria MICHAELIS BVZINKAI Rectori Scholae Illustris Saaros Patachinae: ejusdemque Paedagogii Paedagogiarchae, concinnati. Patakini, Typis Celsiss. Principis Excudit Johannes Rosnyai, M. DC. LIX. – RMK II. 938.

Elején: címlap, ajánlás 4 osztatlan levél Ajánlva Kloburiczky Pálnak, a szerző legkedvesebb tanítványának. «Patakini Anno M. DC. LIX. 7. Novembr.»

34.

* *Liber Harmonicus Hungariae. Edit. Debrecini Ao. 1756. minor*

Harmóniás zsolttárok. Debrecen, 1756, Városi ny. – Petrik V. 188.

35.

~~Liber Poëtica Körösiensis~~

Liber poeticus brevi tenuique stilo exhibens I. Artis metricae elementa. II. Catalogum veterum poetarum. III. Conspectum deorum fictorum. IV. Varia versuum genera. V. Varia carminum genera. VI. Flores poetarum in usum scholae Körösiensis editus. Budae, 1747, Typ. Veronicae Nottensteininn. – Petrik II. 590.

36.

**Petri Rami Dialectica; Philippi Melanctonis Dialectica.*

RAMUS, Petrus

Dialectica Libri Duo. Debrecini, Impressit Georgius Vincze, Anno M. DCC. IV. – RMK II. 2206., Vékony K/104.

A Vékony-féle katalógus csak azt tünteti fel, hogy debreceni kiadásról van szó. Ismert még egy 1697-es debreceni kiadása is. – RMK II. 2034

MELANCHTHON, Philippus

Dialectica

Magyarországi XVIII. századi kiadását nem találtam.

37.

**Desid. Erasmus de copia verborum ac rerum.*

ERASMUS ROTERODAMUS, Desiderius

de utraque verborum ac rerum copia lib. II Ad sermonem & stylum formandum utilissimi. Claudiopoli, 1775. Typis collegii reform. – Petrik I. 656.

A XVIII. Században ez az egy magyarországi kiadása volt ennek, amely alapján feltételezhetjük, hogy a könyvtárban ez volt meg.

38.

Terentius Comediae Leuts. 1685

TERENTIUS AFER, Publius

Comediae Sex. Ex recensione Heinsiana. Leutschoviae, 1685, Apud Samuelem Brewer. – RMK II. 1572.

Elején: 1 címlap. Végén: P. Terentii Vita 5 osztatlan levél.

Anno 1775 d. 24 Martij, numerus librorum Scholae auctus est Sequentibus a' R. D. Antecessore Stephano Fazekas traditis.

39.

**Ovidii Liber Tristium et de Ponto. Edit Tyrnave 1769.*

OVIDIUS NASO, Publius

P. O. N. is elegiae tristium libri V. Cum P. Jacobi Pontanis. J. commentario in compendium redacto. Add usum scholarum soc. Jesu. Tyrnaviae, 1769, Typis collegii academici soc. Jesu.

Koll.

Selecta ex libris tristium, nimirum sententiae, proverbia, comparationes, similitudines, descriptiones & c. ordine alphabetico. – Petrik II. 956.

40.

* *Hübner János Sz. Históriaja 2 ex(em)pla. edit Debr. edit Posone.*

HÜBNER Johannes

Száz és négy bibliabéli históriák, a melyeket az ó és új testamentomi szent írásokból a gyengéknek kedvéért össze-szedett... Mostan pedig a nemzetében lévő apróságnak és más rendbéli gyenge keresztényeknek javokra németh nyelvből magyar nyelvre fordított F. P. MA. RE. TH. DE, Posonyban, (é. n.) Landerer Mihály bet. – Petrik II 193.

Ismert még egy XVIII. Századi pozsonyi kiadása, de azon sem tüntették föl a megjelenés évét.

41.

* *Harmonicus plenior. Debr. ~~Taeceula~~*

Harmóniás zsolttárok, Debrecen, 1756, Városi ny. – Petrik V. 188.

A XVIII.században több különböző címmel jelent meg zsolttáros könyv Debrecenben.

Lásd még 50. tétel.

42.

* *Dialogi Castellionis Debr. 2 Ex(em)pla.*

CASTELLIO, Sebastianus.

dialogorum libri quatuor quos postremo ipse recognovit: argumenta singulis dialogis praeposuit, et sententias subiecit. et quibus prae discant officium. id est: Quid imitandum sit, aut declinandum. Accesserunt ex editione Turingensium marginales annotationes. Noviter excusum, Debrecini, 1748, Per. Ioan Margitai. – Petrik I. 397.

A XVIII. században ezen kívül még 1758-ban és 1766-ban adták ki Debrecenben.

43.

* *Ciceronis Epist(ol)e Selectae Debr. exp. 2 1767.*

CICERO, Marcus Tullius.

Epistolarum selectarum libri tres. Quos notis illustravit Joan. Casp. Schröderus. Addita est vita Ciceronis a Dionysio Lambino collecta. Debrecini, 1767, Excudit Steph. Margitai. – Petrik I. 420.

44.

* *Catechesis Heidelb. Debr. 6. ex(em)pla 2*

Keresztény catechismus, az az : A keresztyéni hitnek ágazatára kérdések és felelték által való rövid tanítás... Debrecen, 1763, [Városi ny.], Margitai. – Petrik V. 250.

Debrecenben a XVIII. század során többször is kiadták a Heidelbergi Kátét (1701, 1703, 1718, 1739, 1746, 1750, 1763, 1768, 1770, 1771, 1773, 1786, 1790). A katalógus keletkezési idejéhez az 1763-as kiadás áll a legközelebb, ezért a legvalószínűbb ennek a megléte a könyvtárban. Lásd: MÓDIS

45.

* *Cornel(ius) Nepos I. Debr.*

NEPOS, Cornelius

Vitae excellentium imperatorum. – (Fragmenta... Andreae Schotti [Andreas] studio collecta.) Iterum editae. Debrecini, 1740, [Typ.] Margitai. – Petrik V. 345.

A szerzőt Cornelius Naposként feltüntetve 1737-ben, 1764-ben és 1780-ban ugyanezt a művet kiadták Debrecenben. Neposnak írva a szerzőt a Debreceni Városi Nyomda 1792-ben adta még ki ezt a művet.

46.

Explica(cio) Medullae B(enedicti). Picteti Ms.

PICTETUS Benedictus

Medulla theologiae christinae didacticae et elencticae. Debrecini, 1765, Per Steph. Margitai. – Petrik V. 92., Vékony A/164.

A Vékony-féle katalógus egyértelművé teszi, hogy a sok XVIII. századi kiadás közül az 1765-ös volt meg.

47.

* *Elegia veri nominis ea...p(ro) Hungarica.*

Elegia, qua insurgens Hungara nobilitas inita cum Gallis pace de benigni jussa regio dimissa a ... Leutschoviensis Gymnasii secunda humanitatis schola celebratur. Leutschoviae 1798, Podhoranszki. – Petrik VII. 141.

Kérdéses a feloldás, mert a jegyzék tételeit 1765–1782 között írták.

48.

Explica(tio) Oratoriae M.S.

Feloldását nem tartjuk lehetségesnek.

49.

* *Magyarország tüköre ex edit 1771.*

Feloldását nem tartjuk lehetségesnek.

50.

Harmonicus plenior ex edit Debr. 1774 in Ipto.

Dávid Szent királynak soltárjai. mellyek a frantzia nóták szerént magyar versekbe foglaltattak Szentzi Molnár Albert által. Most pedig a harmóniás éneklést szeretőknek kedvekért, négyes nótákkal, ugy mint tenorral, bassussal, discantussal és altussal, a német és frantzia példák és a Spetha András deák sñltárja szerönt, ki adattattak; néhai próf. Maróthi György ur az éneklés mesterségéről rövid tanítfsával és némelly mfs énekeknek nñtfjokkal együtt. Debreczenben, 1774, Ny. Margitai István által.

Koll.

MARÓTHI György

A soltároknak a kóták szerént való éneklésének mesterségének rövid summája. – Petrik I. 503.

Lásd még 41. tétel.

51.

* *Jo. Gottl. Heineccii Fund(amen)ta Stili cultioris. Lipsiae 1776.*

HEINECCIUS, Johann Gottlieb

Fundamenta stili cultioris. Omnibus Jo. Matthiae Gesneri animadversionibus, emendationibus, additamentis, et praefatione locupletata. Accuravit, digessit, suas quo que observationes hac eitione auctas adiecit Jo. Nicolaus Niclas. Lipsiae, 1766, Sumptibus Caspari Fritsch. – NUC, HAB.

Az 1776-os kiadást nem sikerült beazonosítanunk.

52.

* *Historia Certalis. Claudiop(olis) 1777.*

A közönséges historiának rövid summája. Melly német nyelvből fordítatott, és a tanuló ifjagnak hasznokra kiadattatott. olosvárott, 1777, Nyomt. a réf. kollé. bet. – Petrik II. 130.

53.

* *Hüb. biblia Historia. Basil(iensis). I.*

HÜBNER, Johannes

Száz és négy válogatott bibliabéli históriák, á mellyeket az ó és új testamentomi szent írásokból... öszveszedett Hübner János... mostan pedig... német nyelvből magyar nyelvre fordított F[odor] P[ál]... Basileában, 1754, Rudolf. — Petrik VII. 219.

Több bászeli kiadása is ismert: 1767, 1760 — Petrik II. p.193, Petrik VII. 219.

54.

* *Eadem Hist. Latine Posoni*

HÜBNER, Johannes

Száz és négy bibliabéli históriák, a mellyeket az ó és új testamentomi szent írásokból a gyengéknek kedvéért öszve-szedett... Mostan pedig a nemzetében lévő apróságoknak és más rendbéli gyenge keresztényeknek javokra németh nyelvből magyar nyelvre fordított F.P. MA. RE. TH. DE., Posonyban, é. n., Landerer Mihály bet. – Petrik II. 193.

Ismert egy másik pozsonyi kiadása is szintén év nélkül, amelyet Landerer János Mihály készített. – Petrik II. 193.

= Mich. Czebe ad usum expetitur unum ex(em)plum. Catech.
Heidelb. proidit: quod resitnere tenetris.

V.) In Duodecimo.

55.

~~Cathecis. cum Heidelbergiensis Edit. Debreceni. A(nn)o. 1763. exempl. 3.~~

Keresztyén catechismus, az az : A keresztyéni hitnek ágazataira kérdések és feleletek által való rövid tanítás... Debrecen, 1763, [Városi ny.], Margitai. – Petrik V. 250.

56.

* Frid. Ad. Lampe, Foedus Gratiae. Hung. Debrecini. Ao. 1764. Examp 3.

LAMPE, Friedrich Adolf

A kegyelem szövetségének titkaiban való bé-vezetés. Mellyet, az Isten beszédének tiszta tejét kívánó kisdedeknek és kiváltképen azoknak hasznokra, a kik az Urnak szent asztalához akarnak járúlni, az alkalmas tanításnak modja szerént le-rajzolt... Mostan pedig ugyan azon végre magyar nyelvre fordított Tatai Ferentz. Debretzenben, 1764, Nyomt Margitai István által. – Petrik II. 538., Vékony A/137.

57.

+ Phaedri Fabulae Aesopianae 1762. cod. Volumine

PHAEDRUS

Fabularum Aesopiarum libri quinque. Accedunt: [Publilius] Syrus: Publius: Mimi, sive sententiae. In usum tironum linguae Latinae. Debrecini 1762, [Typ.] Margitai. – Petrik V. 388., Vékony L/198.

58.

~~Dionsyt Catonis Disticha Moralia, Debrecini Ao. 1762.~~

CATO, Dionysius

Disticha moralia... Accedunt Freyer, Hieronymus: Sententiae poetarum veterum ex Fasciculo poematum. Item: Versus memoriales de differentiis vocum. In usum tironum classis poeticae. Debrecini, 1762, [Typ.] Margitai. – Petrik V. 91.

59.

* Liber Cantionum Hymnor(um) et Psalmor(um). Edit Posonii A(nn)o. 1760. In Ipto

Közönséges isteni tiszteletre rendeltetett énekes könyv, mellyben vagynak hymnusok, sóltárákból szerkesztett ditséreték, innepekre, és egyéb alkalmatosságokra tartozó régi istenes énekek. Most ujobban és értelmesebben, tisztábban és nagyobb vigyázással, illendő feljegyezgetésekkel, egynéhány buzgó imádságokkal meg-ékesítettvén, ki-botsátott. A debreczeni forma szerént. Posonyban, 1760, Landerer Jánps Mihály bet. – Petrik I. 641.

60.

* *Eutropii Historia Romana. Edit. Debrecini. Ao. 1741. exempla 5*

EUTROPIUS, [Flavius]

Breviarum Romanae historiae... ab urbe condita ad illius usque et fratris Valentiniani tempora deductum, cum selectis Christoph. Cellarii [Cellarius Christophorus] notis. Debrecini, 1741, Typ. Margitai. – Petrik V. 143.

61.

* *Historiar(um) Ostervaldi Exempla 2. Edit. Debrecz. 1748.*

OSTERWALD FRIEDERICH, Johannes

A szent históriának rövid summája. Mellyben: Az Isten anyaszentegyháznak e világ teremtésétől fogva, a keresztyén vallásnak el terjedéséig lett nevezetesebb dolgai, és mind külső, mind belső változásai, az ó és új testámentomi szent írásokból ez időknék szakaszai és rendi szerént, rövideden és értelmesen előadattak O. F. J. által. Mellyet– is az oskolában tanuló gyermekek számokra frantzia nyelvből magyar nyelvre fordított néhai... Maróthi György. És mostan harmadszor ki–adott. Debreczenben, 1748, Margitai János. – Petrik II. 953.

62.

* *Dialectica Michaelis Buzinkai. Sine tabulis et sine.*

BUZINKAI Mihály

Institutionum Dialecticarum Libri Duo. In quibus Praecepta Vniverse Logice perspicuē proponuntur: clarē explicantur: exemplis illustrantur: ad praxim applicantur: & ab Objectionibŭs praecipuis nervosē vindicantur, Labore & Industria MICHAELIS BVZINKAI Rectori Scholae Illustris Saaros Patachinae: ejusdemque Paedagogii Paedagogiarcae, concinnati. Patakini, Typis Celsiss. Principis Excudit Johannes Rosnyai, M. DC. LIX. – RMK II. 938.

Elején: címlap, ajánlás 4 osztatlan levél. Ajánlva Kloburiczky Pálnak, a szerző legkedvesebb tanítványának. «Patakini Anno M. DC. LIX. 7. Novembr.» Lásd 33. tétel.

Nem ismert ennek több magyarországi kiadása, ezért igen valószínű feloldásunk helyessége.

63.

Explicationis Logicae Hejneccii MSS.

HEINECCIUS, Johann Gottlieb

Elementa philosophiae rationalis et moralis. Ex principiis admodum evidentibus ivsto ordine adornata. Acassere historia philosophica et index locupletissimvs. Editio nova emendatior. Debrecini, 1761, Per Steph. Margitai. – Petrik II. 93.

Kérdéses a feloldás, mert a jegyzék nem közöl kiadási évet.

64.

* *Agendar I. ex(em)plum I.*

Ágenda tanuló gyermekeknek. Debrecen 1751, Városi ny. – Petrik V. 20.

A rengeteg szóhajóhető kiadás közül valószínűleg egy Debrecenben készült példány volt meg. A XVIII. században ez az Agenda megjelent még 1755-ben, 1758-ban, 1765-ben. Lásd: Petrik V. 20.

65.

* Colloquius Langii explm I.

LANGUS, Joachimus

Colloquia latina, tenerae pverorum aetati prae aliis convenientiora, vna cum vsu tironum linguae separatim edita. Debrecini, 1754, Per Greg. Kallai. – Petrik II. 544–545., Petrik V. 284.

Csak Debrecenben többször kiadták (1750, 1762, 1765, 1772, 1776, 1784, 1787). Így rengeteg kiadás jöhet szóba. Lásd: Petrik II. 544–545.

66.

* *Rudimenta Linguae Latinae*

[ALSTED, Johann Heinrich]

Rudimenta linguae Latinae in usum scholarum. Debrecini, 1724, Typ. Civ. – Petrik I. 55–56., Petrik V. 25.

Nem lehetünk biztosak benne, melyik kiadás volt meg Mezőtúron, mert csak Debrecenben 1727-ben, 1733-ban, 1738-ban, 1744-ben, 1750-ben, 1756-ban, 1762-ben, 1772-ben, 1780-ban, 1781-ben, 1784-ben, 1790-ben adták ki. Lásd: Petrik: I. 55–56., Petrik V. 25.

67.

* *Mólnár Grammatica*

MOLNÁR Gergely

Elementa grammaticae latinae, pro recta scholasticae juventutis institutione, ex praecipuis grammaticorum praeceptis... contracta. Nunc noviter methodo meliori emissa ; regularum de nominum generibus, verborum praeteritis & supinis, quantitate syllabarum metris comprehensarum, notis utilissimis, necessariis & jucundissimis, perspicue illustrata. Debrecini, 1752, Per Mich. Bíró. – Petrik II. 772–773., Vékony L/172.

A Vékony-féle katalógus egyértelművé teszi, hogy az 1752-es kiadás volt meg Mezőtúron.

68.

Phaedri Fabularum explm I.

PHAEDRUS

Fabularum Aesopiarum libri. Debrecini, 1747, Typ. Civ. – Petrik V. 388., Vékony L/198.

Kiadási éve nem beazonosítható, mert csak Debrecenben a XVIII. században többször is kiadták, pl.: 1740-ben, 1762-ben, 1769-ben, 1774-ben, 1793-ban. Lásd: Petrik II. 87-88., V. 388.

69.

Biblia Hungarica.

Mivel rengeteg bibliakiadás volt így feloldását nem tartjuk lehetségesnek.

70.

Cluverii Geographia

CLUVERIUS, Philippus

Philippi Cluverii Introduction in universam geographiam

A katalógusból nem megállapítható, hogy milyen és mikori kiadásról van szó.

71.

Eutropii Historia cum Paeanii Metaphr. in 8.

EUTROPIUS Flavius

Breviarium romanae historiae ad Valentem Avgvstvm, ab vrbe condita ad illivs vsque et fratris Valentiniani tempora dedvctvm cvm metaphrsai graeca Paeanii. Ex recensione posteriore, & cum notis ac animadversionibus integris Christophori Cellarii editio a mendis repurgata. Additio in Paeanivm vocvm graecarum indice copiosiore, Debrecini, 1777, Excudit Steph. Margitai. – Petrik I. p. 718., Vékony L/101.

A Vékony-féle katalógus egyértelművé teszi, hogy erről a kiadásról van szó.

72.

Joannis Szászky Progymn. de Periodo 8. minor.

TOMKA SZÁSZKY János

Progymnasma de periodo in vsvm discentivm concinnatvm. Javrini, 1729. Svmtv avctoris, litteris Jos. Ant. Streibig. – Petrik III. 496., Vékony L/232.

A Vékony-féle katalógus egyértelművé teszi, hogy erről a kiadásról van szó.

73.

~~Muzelius Latino Germaniens in 8, vis nonatins~~

MUZELIUS, Fridericus

Vestibvlvm sive introdvctio in lingvam latinam ad vsvm ivventvtis accommodata, vocabvla omnia simplicia cvm derivatis et compos itis vsitatoribvs complexa. In 285 colloqviiis ex natvra, historia, antiqvitate, mythologia petitis. Cibinii, 1751, In typographia pvblica, per Sam. Sardi. – Petrik II. 801–802., Vékony L/177–178.

A könyvjegyzék alapján nem beazonosítható, hogy milyen kiadásról van szó. Csak Magyarországon a XVIII. században több kiadása volt. – Petrik II. 801–802. Lásd még 81. és 82. tétel.

74.

Gottsched Gram(m)atica Germanica in 8,

Grammatica germanica, ex Gottschedianis libris collecta. Posany, 1774, Sumpt. Joan. Doll. – Petrik I. 929.

Rengeteg kiadása volt a XVIII. században, ezért teljes feloldása a jelenlegi adatok alapján nem lehetséges. Lásd.: Petrik I. 929., Petrik V. 175.

75.

Claubergii Logica in 12.

CLAUBERGIUS, Johannes

Logica contracta. Cibinii, 1721. Typ. Joh. Barth. – Petrik I. 424.

Magyarországon a XVIII. században csak ez az egy tizenkettedrét kiadása volt, amely helyes feloldást erősíti. Lásd. Petrik I. 424., Petrik V. 97.

76.

Biblia Latina detrita in 8, minori o. exstat.

[BIBLIA]

Selecti Sacrae Scripturae Veteris et Novi Testamenti textus, eorumque interpretatio collecta per Tobiam Ferenczi [Tóbiás] ... dum theses de incarnationis mysterio in Universitate Cassoviensi ... propugnaret Michael Szent-Mihály [Szent-Mihályi Mihály] ... praeside Nicolao Hellmayr [Miklós]... Cassoviae, 1750, Typ. Acad. – Petrik V. 62.

A feloldás teljesen bizonytalan, mert nyolcadrét bibliakiadás még csak a XVIII. századi Magyarországon több is volt. Lásd. Petrik V. 63.

77.

Purus Textus — — in 12.

Feloldását nem tarjuk lehetségesnek.

78.

Inskuns Lipsiae 1739

Feloldását nem tartjuk lehetségesnek.

VI.) In Ilcesimo quarto.

79.

** Liber Cantionum Funebrium. Edit Debrecini. Ao. 1752 exempl I.*

Halott temetéskorra énekek, mellyek most helyesebben, egynéhány ide tartozó szép sóltárokkal és énekekkel egyetemben, (meg–is jobbítván:) ki –botsáttattak. Debrecenben, 1752, Bíró Mihály által. – Petrik I. 634.

80.

** Textoris Epistolae*

RAVISIUS TEXTOR, Johannes

Epistolae Joannes Ravius Textor, non vulgaris eruditionis, nunc vulgaris eruditionis, nunc recens in gratiam studiosae juventutis in lucem editae. Leutschoviae, [ca 1772, Brewer.]. – Petrik VII. 529.

81.

Muzelius Germ–Latinus

MUZELIUS, Fridericus.

Vestibvlm sive introductio in linguam latinam ad vsvm inventvtis accommodata, vocabvla omnia simplicia cum derivatis et compositis vsitatoribus complexa. In 285 colloquiis ex natura, historia, antiquitate, mythologia petitis. Cibinii, 1751, In typographia publica, per Sam. Sardi. – Petrik II. 801–802., Vékony L/177–178.

A könyvjegyzék alapján nem beazonosítható, hogy milyen kiadásról van szó. Csak Magyarországon a XVIII. században több kiadása volt. – Petrik II. 801–802. Lásd még 73. és 82. tétel.

82.

Muzelius Germ Latinus ap d. Ertsei

MUZELIUS, Fridericus

Vestibvlm sive introductio in linguam latinam ad vsvm inventvtis accommodata, vocabvla omnia simplicia cum derivatis et compositis vsitatoribus complexa. In 285 colloquiis ex natura, historia, antiquitate, mythologia petitis. Cibinii, 1751, In typographia publica, per Sam. Sardi. – Petrik II. 801–802., Vékony L/177–178.

A könyvjegyzék alapján nem beazonosítható, hogy milyen kiadásról van szó. Csak Magyarországon a XVIII. században több kiadása volt. – Petrik II. 801–802. Lásd még 73. és 81. tétel.

A könyvjegyzékekben szereplő szerzők mutatója

A szerzők neveit a nagyobb katalógusok által használt alakjukban adtuk meg, kivéve a magyar származásúakat. Az utóbbiaknál a magyar alakot tekintettük egységesnek. Minden név után megadtuk a tételszámot, amely a feloldásukkor készített sorszámra utal.

ALSTED, Johann Heinrich (32., 66.)

BARONIO, Cesare (19.)

BIBLIA (13., 50., 69., 76.)

BUZINKAI Mihály (33., 62.)

CASTELLIO, Sebastianus (42.)

CATO, Dionysius (58.)

CELLARIUS, Christophorus (27.)

CICERO, Marcus Tullius (16. , 25., 43.)

CLAUBERGIUS, Johannes (75.)

CLUVERIUS, Philippus (70.)

ERASMUS ROTERODAMUS, Desiderius (37.)

EUTROPIUS, Flavius (60., 71.)

FIRMIANUS, Petrus (29.)

FREYER, Hieronymus (10.)

GOTTSCHEDIANUS (74.)

HEINECCIUS, Johann Gottlieb (21., 51., 63.)

HIRZEL, Johann Heinrich (15.)

HÜBNER, Johannes (2., 28., 40., 53.)

KECKERMANN, Bartholomeus (23.)

LANGUS, Joachimus (65.)

LAMPE, Friedrich Adolf (24., 56.)

MELANCHTHON, Philippus (30, 36,

MOLNÁR Gergely (67.)

MURET, Marc Antoine (14.)

MUZELIUS, Fridericus (73., 81., 82.)
NEPOS, Cornelius (45.)
NOLTENIUS, Joannes Fridericus (18.)
OSTERWALD FRIEDRICH, Johannes (61.)
OVIDIUS NASO, Publius (39.)
PÁPAI PÁRIZ Ferenc (12.)
POIRET, Petrus (22.)
PHAEDRUS (57., 68.)
PICTETUS Benedictus (46.)
RAMUS, Petrus (30., 36.)
RAVISIUS TEXTOR, Johannes (80.)
SIANDA, Johannes(20.)
SOARIUS, Cyprianus (26.)
TOMKA SZÁSZKY János (72.)
SZATMÁRNÉMETHI István (31.)
TERENTIUS AFER, Publius (1., 38.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

Rövidítések:

Gim. K.	Szegedi Kiss István Református Gimnázium és Szakközépiskola Könyvtára, Mezőtúr
MRELT	Mezőtúri Református Egyház Levéltára
MZsVKM	Móricz Zsigmond Városi Könyvtár Mezőtúr
SERIES	Series Librorum Scholae Mező Turinae 1765

Források:

ARCHIVUM CSEH 1995.	Archivum Ecclesiae M. Turiensis. Matriculae Tomus II dus. MRELT 7 Cseh Géza: A Jászkun kerületek és Külső-Szolnok vármegye katonai leírása 1782-1785. Szolnok, 1995.
FARAGÓ 1896.	Faragó Bálint: A mezőtúri ev. ref. főgymnasium XVIII-ik századbeli latin nyelvű törvényei magyar fordításban. = Az államilag segélyezett mezőtúri ev. ref. főgymnasium értesítője az 1895-96. iskolai évről. Szerk. BIATSY József. Mező-Túron, 1896. 22-48.
KATONA 1802.	Katona István: Historia Critica Regvm Hvgariae stirpis Avstriacae. XVI., Bvdae, 1802.
KOVÁCS 1973.	Kovács György: Mezőtúr felsőrész 1773. = Régi mezőtúri térképek 1773-1818. Összeáll. Bodoki Fodor Zoltán-BODOKI FODOR Zsigmond, Mezőtúr, 1973. MZsVKM, kézirat
LAPIS 1956.	Lapis Mihály: A ref. templomtorony gombjában elhelyezett verse a torony magasabbítása alkalmából. = Adatok a mezőtúri református egyház és iskolái múltjához. Összeáll. BODOKI FODOR Zoltán. Mezőtúr, 1956. 34-36., MZsVKM 280 B32, kézirat
LÉVAI-SZABÓ 1956.	Lévai Bálint-Szabó Pál: A M-Turi reformata fiu oskolában kisebb classisokat tanito praeceptorok nevei. = Adatok a mezőtúri református egyház és iskolái múltjához. Összeáll. Bodoki Fodor Zoltán. Mezőtúr, 1956. 56-60. MZsVKM 280 B32, kézirat
LÉVAI-SZABÓ 1956a.	Lévai Bálint-Szabó Pál: Némely jegyzések a M-Turi fiu reformata oskolákról s azok tanítóiról. = Adatok a mezőtúri református egyház és iskolái múltjához. Összeáll. Bodoki Fodor Zoltán. Mezőtúr, 1956. 44-50. MZsVKM 280 B32, kézirat

- LÉVAI—SZABÓ 1956b. Lévai Bálint—Szabó Pál: A Mező-Turi Reformata Szent Eklésia és a Prédikátorok rövid históriája. = Adatok a mezőtúri református egyház és iskolái múltjához. Összeáll. Bodoki Fodor Zoltán. Mezőtúr, 1956. 1-22. MZsVKM 280 B32, kézirat
- PROTOCOLLUM Protocollum Scholae Helveticae Confessionis addictorum Mező Túriensis, MRELT. H 11, új jelzet: 10
- PÜSPÖKI Püspöki Süllye János: Matricula az az élőknek és holtaknak Laistroma. MRELT, 74
- RÉGI 1922. Régi írásokból. Mezőtúr és Vidéke, 1922. augusztus 6, p. 1
- VÉKONY 1906. Vékony Sándor: Avult írások. Mezőtúr és Vidéke, 1906. november 4. 7-8.; 1906. november 25. 3-4.

Feldolgozások:

- BAJKÓ 1988. Bajkó Mátyás: A nemzeti műveltség jelentkezésének és kibontakozásának kora = A debreceni református kollégium története. Szerk. Barcza József . Bp., 1988. 159-162.
- BARCSA 1905. Barcsa János: A Debreceni Kollégium és pártikulái. Debrecen, 1905
- BARCSA 1908. Barcsa János: A Tiszántúli Református Egyházkerület történelme.II. Debrecen, 1908.
- BENDA 1986. Benda Kálmán: A mezővárosi önkormányzat és az egyházak a XVI-XVIII. században. = Falvak, mezővárosok az Alföldön. Szerk. Novák László-Selmeczi László. Nagykőrös, 1986. 301-307.
- BERLÁSZ 1974 Berlász Jenő: Könyvtári kultúránk a XVIII. században. = Irodalom és felvilágosodás. Szerk. Szauder József--Tarnai Andor. Bp., 1974. 283-333.
- BODOKI FODOR—
BODOKI FODOR 1978. Bodoki Fodor Zoltán—Bodoki Fodor Zsigmond: Mezőtúr város története (896-1944). Mezőtúr, 1978.
- BODOLAY 1882. Bodolay László: Adatok a mezőtúri ref. gymnasium történetéhez. = A Tiszántúli Ref. Középiskolai Tanáregyesület 1881-82. évi évkönyve. Debrecen, 1882. 60-78.
- BODORIK 1999. Bodorik Sándor: Mezőtúri életrajzi lexikon A-tól Z-ig. Mezőtúr, 1999.
- BOROSS 1935. Boross István: Mezőtúr = Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. Szerk. Scheftsik György. Pécs, 1935. 361-368.
- CÍMKÖNYV A Mezőtúri Református Gimnázium Címkönyve. Gim. K.

- CSABAI—LAPIS 1996. Csabai János-Lapis Péterné: Pályázat. A mezőtúri Szegedi Kis István Református Gimnázium és Szakközépiskola könyvtárának története. Mezőtúr, 1996., Kézirat. A szerzők szóbeli engedélyével.
- CSAPODI—TÓTH—
VÉRTESSY 1987. Csapodi Csaba-Tóth András-Vértessy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp., 1987.
- DANKÓ 1988. Dankó Imre: A kollégium partikularendszere. = A debreceni református kollégium története. Szerk. Barcza József. Bp., 1988. 776-810.
- ÉRTESÍTŐ 1878. A mezőtúri református gymnasium értesítője az 1877/8-ik tanévről. Szerk. Bede Lajos. Mezőtúr, 1878.
- ÉRTESÍTŐ 1888. Marosvásárhelyi ev. ref. kollégium értesítője az 1887-88-ik iskolai évről. [Szerk. Bedőházi János]. Marosvásárhely, 1888.
- ÉRTESÍTŐ 1889. A mezőtúri ev. reformált gymnasium értesítője az 1888-89. iksolai évről. Szerk. Bodolay László. Mező-Túr, 1889.
- FARAGÓ 1895. Faragó Bálint: A mezőtúri ev. ref. főgymnasium története a XVI. században történt alapításától 1895. évig. = Az államilag segélyezett mezőtúri ev. ref. főgymnasium értesítője az 1894-95. iskolai évről. Szerk. Faragó Bálint. Mező-Túr, 1895.
- FARAGÓ 1904. Faragó Bálint: A mezőtúri ev. ref. főgymnasium történetének rövid összefoglalása 1551-1903. = A mezőtúri ev. ref. főgymnasium értesítője az 1903-1904. iskolai évről. Szerk. Faragó Bálint. Mezőtúr, 1904.
- FARAGÓ 1927. Faragó Bálint: A mezőtúri Református Egyház története 1530-1917-ig. Mezőtúr, 1927.
- FARAGÓ 1929. Faragó Bálint: A mezőtúri református gimnázium kifejlődésének útjai. Mezőtúr, 1929.
- FEKETE-G. SZABÓ Fekete Csaba--G. Szabó Botond: A kollégium könyvtára = A debreceni református kollégium története. Szerk. Barcza József. Bp., 1988. 393-468.
- FINÁCZY 1896. Fináczy Ernő: A magyarországi középiskolák multja és jelene a m. kir. vallás-és közokt. min. megbízásából az ezredéves ünnep alkalmára. Bp., 1896.
- G. SZABÓ 1996. G. Szabó Botond: A Debreceni Református Kollégium a "pedagógia századában". Debrecen, 1996.
- HEGYI 2000. Hegyi Ádám: A mezőtúri református gimnázium könyvtára a XVIII. században. Szeged, 2000. <http://www.bibl.u-szeged.hu/~dombi/nyito.htm>, szakdolgozat

- KOSÁRY 1996. Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp., 1996.
- LAPIS 1996. Lapis Péterné: Az iskolai könyvtár története. = Visszaforrt ág. Szerk. Szilágyi Ferenc. Mezőtúr, 1996. 160-173.
- MARCSA 1913. Marcsa Imre: A mezőtúri református főgymnasium története 1848-ig. Gyoma, 1913.
- MÉSZÁROS 1988. Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája, 996-1948, Bp., 1988.
- MÉSZÁROS 1989. Mészáros István: A tankönyvkiadás története Magyarországon. Bp., 1989.
- MÉSZÁROS 1994. Mészáros István: Iskolai könyvtárak a magyar nevelés történetében. Bp., 1994.
- MÉSZÁROS 1995. Mészáros István: Magyar iskolatípusok 996-1990. Bp., 1995.
- MÉSZÁROS 2000. Mészáros András: A filozófia Magyarországon a kezdetektől a 19. század végéig. Pozsony, 2000.
- MONOK 1993. MONOK István: Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon 1526-1720. Forrástipológia, forráskritika, forráskiadás. Szeged, 1993.
- MINERVA 1902. Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége: A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve 1901-1902, Bp., 1902.
- MINERVA 1915. Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa: Magyar Minerva. A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve 1912-1913, Bp., 1915.
- PETRIK I-VIII. Magyarország bibliographiája 1712-1860. I-IV. Összeáll. Petrik Géza. Bp. 1888-1892; Pótlások V-VIII. Bp., 1971-1991.
- RMK I-III. Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár. Bp. 1879—1896; Pótlások 1-3. [Kiad.] Dörnyei Sándor, Szálka Irma. Bp., 1990-1991.
- RMNY I—III.. Régi magyarországi nyomtatványok. I. 1473-1600. II. 1601-1635. III.1636-1655. [Kiad.]Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla et alii. Bp., 1971-2000.
- ÖRSI 1998. Örsi Julianna: Mezőtúr. = Jász-Nagykún-Szolnok megye kézikönyve. Szerk. Novák László. [Bp.], 1998. 331-340.
- SIMON 1999. Szülőföldem a Jászkunság. Szerk. Simon Béla. Szolnok, 1999.
- SOÓS 1935. Soós Adorján: Középkoraink. = Jász-Nagykún-Szolnok vármegye múltja és jelene. Szerk. Scheftsik György. Pécs, 1935. 265-276.
- SOÓS-SZABÓ 1980. Soós Imre—Szabó László: Mezőtúr = Adatok Szolnok megye történetéhez. I. Szerk. Tóth Tibor. Szolnok, 1980. 619-644.

- SZINNYEI 1980. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. II. Bp., 1980. 1374.
- TAM 1980. A túri alma mater. Szerk. Szilágyi Ferenc. Bp., 1980.
- TOLNAY 1996. Tolnay Gábor: A könyvtár is visszatért alpitőjához. Nemzeti kincsünk a mezőtúri református alma materben. Jászkunság, 1996. 136-152.
- TÓTH 1941. Tóth Dezső: A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye multja. II., Debrecen, 1941.
- TÓTH 1982. Tóth Béla: A debreceni Kollégium tankönyvei a 18. században. = Studia Litteraria XX., 1982.
- VADÁSZ-
FEKETE SZABÓ 1998. Vadász István-Fekete Szabó Sándor: Jász-Nagykun-Szolnok megye szellemi, kulturális élete = Jász-Nagykun-Szolnok megye kézikönyve. Szerk. Novák László, [Bp.], 1998. 73-83.
- VÉKONY Vékony Sándor: Előszó = Katalógus a mezőtúri ev. ref. főgymnasium könyvtáráról. Gim. K., 39045
- VÉKONY 1900. [Vékony Sándor]: A mezőtúri ev. ref. Főgymnasium könyvtárának Betűsoros jegyzéke szakcsoportonként. Mező-Túron, 1900.